

วรรณกรรมศึกษาตุลาการ: โลกทัศน์ต่อตุลาการใน “พี่น้องคารามาซอฟ”

กฤษณ์เพชร ไสมนวัตร¹

บทคัดย่อ

การศึกษากฎหมายในสังคมไทยปัจจุบันมักให้ความสำคัญกับตัวบทกฎหมาย และปัจจัยเชิงทฤษฎีเป็นหลัก หรือแม้แต่การศึกษาที่ได้ชื่อว่าการศึกษากฎหมายกับสังคม ซึ่งเป็น “ทางเลือก” ที่ขยายพรมแดนของการทำความเข้าใจกฎหมายไปสู่การทำความเข้าใจชีวิตและสังคมบ้างแล้วก็ตาม ขอบเขตของการทำความเข้าใจยังปราศจากปัจเจกภาพในการศึกษากฎหมาย ตลอดจนเงื่อนไขทางด้านอารมณ์และความรู้สึก ด้วยเหตุนี้เอง การศึกษากฎหมายกับวรรณกรรม เป็นแนวทางการศึกษากฎหมายอย่างหนึ่งที่สามารถช่วยเติมเต็มและเพิ่มความเป็นมนุษยศาสตร์ในองค์ความรู้ด้านกฎหมายอีกทอดหนึ่ง ในบทความชิ้นนี้ เป็นการทดลองศึกษากฎหมายกับงานวรรณกรรมด้วยใช้วรรณกรรมเรื่อง พี่น้องคารามาซอฟ พี่โอโดร์ ดอสโตเยฟสกี ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่ามนุษย์ที่อยู่ภายใต้กฎหมายนั้นมีปัจเจกภาพอย่างลึกซึ้ง มนุษย์อย่างพี่ออโดร์ คารามาซอฟ, ดมิตรี, อีวาน, ซอสซิม่า และโอลซา มีรากฐานทางความคิดตลอดจนประสบการณ์ชีวิต ส่วนตนที่ส่งผลกับพฤติกรรมและสำนึกต่อระเบียบสังคมและกฎหมายที่ต่างกัน ในบรรดาปัจเจกภาพที่หลากหลาย ดอสโตเยฟสกีได้บรรยายลักษณะของมนุษย์ที่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือตุลาการว่า สุดท้ายแล้วเหตุผลและระเบียบกฎหมายอาจไม่ใช่คำตอบสำหรับการระงับความขัดแย้ง เพราะมีเพียงมนุษย์อย่าง โอลซาเท่านั้นที่เปิดใจและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของปัจเจกที่มีความหลากหลายได้ และบุคลิกภาพที่สำคัญที่สุดของ โอลซาที่ใช้ในการสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่น คือ “ความรัก”

คำสำคัญ: กฎหมายกับวรรณกรรม, ตุลาการศึกษา, พี่น้องคารามาซอฟ

1 อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50200,
E-mail: kitpatcharas@yahoo.com

Literature and Judicial Studies: Judicial Paradigm in the Brothers of Kalamazov

Kitpatchara Somanawat²

Abstract

In general, Thai legal education focuses on statutory law and objective data. Even though later on, Thai legal education expands to law and society studies, as alternative methodology to understand the society holistically, still has no subjectivity, and humanism in legal education. Hence, law and literature as one of the legal research methodology confidently fulfills sentimental gap in legal studies. This paper applies “The Brother of Karamazov” of Fyodor Dostoyevsky to examine the relation between law and literature, with law and humanity. The fiction expresses that human, under legal power, has very deep subjectivity. Dostoyevsky explains persons like Fyodor Karamasov, Dmitri, Ivan, Father Zosima and Alyosha have different personal background and experiences. However, these individuals are not important characteristics of judge. Alyosha Karamazov is the only person who could be the ideal judge, because of his love to humankind.

keywords: Law and Literature, Judicial studies, Brother of Karamazov

2 Lecturer, Chiangmai University 50200, E-mail: kitpatcharas@yahoo.com

หากกล่าวถึงคุณค่าของงานวรรณกรรมสำหรับนักเรียนสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์นั้น ถึงแม้ลำพังสุนทรียะในการเสพงานสร้างสรรค์จะเป็นคุณค่าอันสำคัญและเพียงพอแล้วก็ตาม แต่มีได้หมายความว่านักเรียนสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จะไม่สามารถประเทืองสติปัญญาในสาขาวิชาที่สังกัด จากการเสพย์และศึกษางานวรรณกรรม ดังที่ปรากฏอยู่ในงานวิชาการจำนวนไม่น้อยที่ใช้วรรณกรรมเป็นเป้าหมายหรือเป็นเครื่องมือในการศึกษามนุษย์และสังคม เช่น ปากไก่และใบเรือ: วัฒนธรรมกระฎุมพีต้นรัตนโกสินทร์³ โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์, อย่างศพทarak: วิพากษ์ความรุนแรงทางวัฒนธรรมในสังคมไทย⁴ ของ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, ความเป็นธรรมเชิงวรรณศิลป์⁵ ที่มีสุวรรณา สถาอานันท์ เป็นบรรณาธิการ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ⁶ ที่เขียนโดย ประจักษ์ ก้องกีรติ เป็นต้น ซึ่งงานเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า วรรณกรรมมิได้เป็นเพียงเครื่องปลอบประโลมจิตใจเท่านั้น แต่ด้วยตัวมันเองเป็นทั้งคุณค่าและเครื่องมือในการทำความเข้าใจประเด็นทางวิชาการอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะ เป็นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความรุนแรง การเคลื่อนไหวทางการเมือง ความสัมพันธ์หญิงชาย ตลอดจนประเด็นอื่นๆ เท่าที่ปัญญาชนทั้งหลายจะจินตนาการไปถึงมันได้

วิชากฎหมายเองก็ไม่แตกต่างรวมถึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิชาความรู้ทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อื่นๆ เพราะการทำความเข้าใจสังคม ที่แห่งหนึ่งก็หนีไม่พ้นที่ต้องทำความเข้าใจระเบียบแห่งอำนาจและกฎหมายที่

- 3 นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ:รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์, (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2555).
- 4 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “อย่างศพทarak: วิพากษ์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย” ใน *อาวุธมีชีวิต: แนวคิดว่าด้วยการวิพากษ์ความรุนแรง*, (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2546).
- 5 สุวรรณา สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), *ความเป็นธรรมเชิงวรรณศิลป์*, (กรุงเทพฯ: วิชาสา, 2552).
- 6 ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ, (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556).

ทำงานเหนือความสัมพันธ์ของผู้คน ณ ที่แห่งนั้น และในทำนองเดียวกัน หากปราศจากความเข้าใจเงื่อนไขที่แวดล้อมสังคมและมนุษย์ก็จะกลายเป็นเหตุให้นำไปสู่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่ากฎหมายเป็นเรื่องของอำนาจโดยแท้ ซึ่งนอกจากจะกลายเป็นการสนับสนุนกฎหมายแบบอำนาจนิยมโดยอ้อมแล้ว ความเข้าใจเช่นว่านี้จะไม่นำไปสู่การอธิบายการทำงานหรือการไม่ทำงานของกฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยปัญหาในเชิงวิวิธีวิทยาและเจตจำนงแห่งการศึกษาดังกล่าวจึงนำมาสู่การศึกษาในเชิง “กฎหมายกับสังคม” (Law and Society) ในที่สุด

บทความนี้เป็นความพยายามเชื่อมโยงตรรกะง่ายๆ ทำนองว่า ในเมื่อวรรณกรรมอาจใช้เป็นเป้าหมายหรือเครื่องมือในการศึกษาสังคมและมนุษย์ได้ ในขณะเดียวกันการทำความเข้าใจและอธิบายกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพก็ไม้อาจเสี่ยงในการศึกษาประเด็นทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้ ดังนั้น มีความเป็นไปได้หรือไม่ที่นักเรียนกฎหมายอาจเรียนรู้กฎหมายและทำความเข้าใจ “กฎหมาย, มนุษย์ และสังคม” และด้วยวิธีการอย่างไร โดยใช้วรรณกรรมชิ้นเอกเล่มหนึ่งของโลก คือ “พี่น้องคารามาซอฟ” (the Brothers of Karamazov) ที่สร้างสรรค์โดย ฟิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี (Fyodor Dostoyevsky) ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการใช้อำนาจตัดสินใจหรืออำนาจตุลาการโดยตรง ทั้งนี้ กล่าวอย่างตรงไปตรงมา คือ บทความชิ้นนี้ต้องการเสนอกระบวนทัศน์ใหม่ในการทำความเข้าใจกฎหมายและตุลาการ โดยใช้วรรณกรรมเป็นฐานในการทำความเข้าใจ

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว เนื้อหาของบทความนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก กฎหมายกับวรรณกรรม: ความสัมพันธ์และข้อจำกัด เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายความเป็นมาของแนวคิดการใช้วรรณกรรมมาศึกษากฎหมาย คุณูปการ ตลอดจนข้อจำกัดของการใช้วรรณกรรมมาเพื่อศึกษากฎหมาย ส่วนที่สอง ตัวตน บริบท วรรณกรรมของฟิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกีและพี่น้องคารามาซอฟในเชิงกฎหมาย เป็นการกล่าวถึงฟิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกีและวรรณกรรมของ

เขา ตลอดจนพี่น้องคารามาซอฟ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่นำมาเป็นวัตถุแห่งการศึกษาในงานชิ้นนี้ โดยใช้เป็นการทำความเข้าใจประเด็นกฎหมายที่ถอดได้จากบทเรียน การศึกษาวรรณกรรมเรื่องพี่น้องคารามาซอฟ และส่วนสุดท้าย คือ วรรณกรรมศึกษา: ประสบการณ์กับความรู้สึภกมิตที่ขาดหายของการศึกษากฎหมาย ส่วนนี้จะพิจารณาถึงบทสรุปและภาพรวมที่พี่น้องคารามาซอฟจะช่วยเติมมิติและขัดเกลานักกฎหมาย

1. กฎหมายกับวรรณกรรม: ความสัมพันธ์และข้อจำกัด

สมชาย ปรีชาศิลปกุล ได้เสนอไว้ใน นิติศาสตร์ไทยเชิงวิพากษ์ เกี่ยวกับระบบการศึกษากฎหมายของไทยสามารถแบ่งออกได้เป็นสามจังหวะด้วยกัน คือ นิติศาสตร์สกุลกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ที่เน้นการวางรากฐานให้กับระบบกฎหมายสมัยใหม่และพัฒนาบุคลากรเพื่อรับใช้รัฐและกระบวนการยุติธรรมในรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จากนั้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงขยับเข้าสู่ยุคสมัยของการศึกษานิติศาสตร์สกุลปรีดี พนมยงค์ ที่จัดการศึกษาเพื่อตอบรับกับระบบการปกครองแบบใหม่ที่มีความสำคัญกับความเป็นศาสตร์และความกว้างขวางของความรู้แบบ “ธรรมศาสตร์บัณฑิต” ที่รวมองค์ความรู้ทั้งปรัชญา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ เข้าไว้ด้วยกัน จนสุดท้ายหลังความพ่ายแพ้ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ วงการศึกษากฎหมายไทยจึงเข้าสู่ นิติศาสตร์ยุควิชาชีพครอบงำวิชาการ ในยุคสมัยนี้ ผลสัมฤทธิ์ของการศึกษากลายเป็นการประกอบวิชาชีพในวงการกฎหมายเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษา อัยการ หรือทนายความ ส่งผลให้การศึกษาดังนั้นไปที่รูปแบบของเนติบัณฑิตยสภา ที่สมชาย ปรีชาศิลปกุล พิจารณาว่าเป็นการศึกษาที่หลักสูตรถูกวางไว้โดยให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพ เน้นการท่องจำ และไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษากฎหมายในเชิงทฤษฎี⁷

7 สมชาย ปรีชาศิลปกุล, *นิติศาสตร์ไทยเชิงวิพากษ์*, (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2549), หน้า 89-109.

ภายใต้ความเข้าใจดังกล่าว การศึกษากฎหมายแบบสมชาย ปรีชาศิลปกุล จึงกลับตาลปัตรอิทธิพลของวิชาซีพีที่ครอบงำวิชาการ กลายมาเป็นการเสริมความเข้มแข็งให้วงวิชาการนิติศาสตร์ด้วยการค้นคว้าและวิจัย ซึ่งมีความหลากหลาย อาทิ เช่น การศึกษาปรัชญากฎหมาย นิติศาสตร์แนวสตรีนิยม การศึกษาแนวสังคมนิยมทางกฎหมาย ประวัติศาสตร์ ฯลฯ จนใน พ.ศ. 2558 สมชาย ปรีชาศิลปกุล ได้ออกหนังสือชื่อว่า การวิจัยกฎหมายทางเลือก: แนวคิดและพรมแดนความรู้ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นหมุดหมายที่แสดงให้เห็นความเติบโตของวงวิชาการกฎหมายที่พ้นไปจากอิทธิพลของวิชาซีพี โดยในหนังสือเล่มนี้มีการกล่าวถึงงานวิจัยหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการศึกษาแนวคิดสำนัก การศึกษาแนวสตรีนิยม นิติเศรษฐศาสตร์ ตลอดจนการศึกษากฎหมายในเชิงประวัติศาสตร์ ฯลฯ⁸ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของการวิจัยกฎหมายทางเลือกมักมุ่งเน้นไปที่ปริมนผลของสังคมศาสตร์ ตามวิถีของการศึกษา “กฎหมายกับสังคม” ที่ต้องการให้ผู้ศึกษาได้เห็นสภาพที่แท้จริงของสังคม ผู้ศึกษาต้องขยับและเคลื่อนย้ายร่างกายของตนเองไปในพื้นที่ในสังคมเพื่อเข้าใจมนุษย์และสังคมที่แตกต่างกับตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจมิติของกฎหมายที่หลากหลายและเป็นจริงขึ้น

แน่นอนว่า การเห็นปฏิสัมพันธ์ของสังคมที่เป็นจริงนั้นมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจกฎหมายที่พ้นไปจากตัวหนังสือสีดำ (black letter approach) และเข้าใจกฎหมายในทางปฏิบัติ (law in action) มากขึ้น แต่ข้อจำกัดของการศึกษาดังกล่าวที่ผ่านมา คือ การศึกษากฎหมายกับสังคมเป็นการศึกษาที่เน้น “วิธีคิด” (methodology) ซึ่งอวดตารมาจากแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์เป็นหลัก ส่งผลให้การศึกษากฎหมายกับสังคมจำนวนหนึ่งกลายเป็นงานในเชิงประจักษ์นิยม (empirical) คือ ความเป็นจริงในทางสังคมและกฎหมายนั้นมีอยู่เท่าที่เราสังเกตได้เท่านั้น ทั้งนี้ หากพิจารณาในการศึกษากฎหมายแนวคิดสำนักแล้วย่อมพบว่าขอบข่ายของการศึกษากฎหมายกับสังคมนั้นย่อมกินความรวมถึงการศึกษา

8 สมชาย ปรีชาศิลปกุล, การวิจัยกฎหมายทางเลือก: แนวคิดและพรมแดนความรู้, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2558), หน้า 77-248.

“ความรู้สึก” ของมนุษย์และสังคมที่ศึกษาด้วย เพราะเอาเข้าจริงความรู้สึกกับปฏิบัติการของสังคมและกฎหมายของมนุษย์ไม่เคยแยกออกจากความรู้สึกแต่อย่างใด

“ความรู้สึก” กลายเป็นเป้าหมายของการศึกษากฎหมายกับสังคมในวงวิชาการปัจจุบัน แต่เพียงสังเกตว่าสิ่งที่เรียกว่าความรู้สึกนั่นเอง เป็นสิ่งที่พ้นวิสัยจากการสังเกตด้วยสายตาและผัสสะในเชิงประจักษ์ ในขณะที่วิธีคิดทางสังคมศาสตร์ถึงแม้จะมีส่วนช่วยได้บ้าง แต่จุดเน้นของการใช้ทฤษฎีคือการนำเสนอ “วิธีคิด” ทั้งนี้ การศึกษากฎหมายกับสังคมที่เน้นประจักษ์นิยมนั้นย่อมมีปัญหาในแง่ที่ว่าละเลยลักษณะเชิงปัจเจก (subjectivity) ของผู้ศึกษา ประเด็นนี้อาจเห็นภาพได้ชัดขึ้นเมื่อผู้ศึกษาสองคนมองปรากฏการณ์ทางสังคมเดียวกันแต่ตีความความหมายของปรากฏการณ์นั้นออกมาไม่เหมือนกันนำไปสู่ข้อสรุปของการวิจัยที่ต่างกันไปด้วย เช่น การศึกษาสำนักของประชาชนท้องถิ่นที่ถือแฟงต่อกฎหมายเพื่อจัดการทรัพยากรได้ทำการทำลายและประณามระบบกฎหมาย ผู้ศึกษาท่านหนึ่งอาจพิจารณาไปว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการปราศจากความเคารพต่อกฎหมาย เพราะมีการใช้ความรุนแรง มีการสูดตีและประณามระบบยุติธรรม การกระทำของประชาชนเหล่านั้นภายในสายตาของผู้ศึกษาท่านนี้ย่อมพิจารณาว่าการกระทำเหล่านั้นมิใช่การถือแฟงต่อกฎหมาย หากแต่ผู้ศึกษาอีกท่านหนึ่งอาจพิจารณาว่าการต่อสู้ขัดขืนของประชาชนท้องถิ่นนั้นเป็นการถือแฟงต่อกฎหมายได้ เพราะการอุบัติขึ้นของความรู้อำนาจและประณามระบบกฎหมายนั้นเกิดจากการสะสมและขัดเกลาด้วยประสบการณ์ความรุนแรงและไม่เป็นธรรมต่อรัฐเป็นเวลายาวนาน⁹ เป็นต้น ซึ่งความแตกต่างของผู้ศึกษาสองฝ่ายนี้คือ การตีความปรากฏการณ์เดียวกันในแง่ของ “ความรู้สึก” และการจะสังเกตเห็นความรู้สึกดังกล่าวได้ขึ้นอยู่กับว่าผู้ศึกษามี “วิธีรู้สึก” ต่อปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างไร โดยความแตกต่างในวิธีรู้สึกเหล่านี้ อาจมาจากกระบวนทัศน์ (paradigm) การถูกครอบงำ (hegemonized)

9 กฤษณ์พชร โสมณวัตร, นิตินานิกต่อ ‘โทษจำคุก’ ของพลเมืองผู้ถือแฟงต่อกฎหมาย: ประเด็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555, หน้า 140-168.

ประสบการณ์ (experience) การปกครองชีวญาณ (governmentality) ที่ต่างกัน ของปัจเจกภาพของผู้ศึกษาแต่ละคน

การศึกษาแนวกฎหมายกับวรรณกรรม ที่ผู้เขียนยกขึ้นในที่นี่ เพื่อเสนอให้เห็นความจำเป็นของงานวิชาการในเชิงกฎหมายกับสังคมในแบบที่เชื่อมโยงกันระหว่างปรากฏการณ์ สำนึก และความรู้สึก และในภารกิจดังกล่าว การศึกษา “วิธีรู้สึก” เป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากประการหนึ่ง¹⁰

หากย้อนสืบสาวไปหาพัฒนาการและที่มาของการศึกษากฎหมายกับวรรณกรรม ย่อมพบว่าเกิดจากปฏิกิริยาที่ตอบสนองการยึดถือสาขาวิชาเป็นสารัตถะที่เป็นอิสระจากกันและกัน (autonomous discipline) ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการกฎหมายแบบปฏิฐานนิยมที่เน้นว่าวิชากฎหมายมีวิธีการวิเคราะห์อย่างเฉพาะเจาะจง โดยแยกขาดจากสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อื่นๆ¹¹ เพื่อตอบโต้กับความอึดอัดในทางวิชาการดังกล่าว นักวิชาการจำนวนหนึ่งในสหรัฐฯ ที่สนใจในปริมนทลทางสังคมศาสตร์ได้สถาปนากลุ่มวิชาการที่เรียกว่ากฎหมายกับสังคม (law and society) ในทำนองเดียวกับนักกฎหมายที่สนใจเศรษฐศาสตร์ก็พิจารณาถึงกฎหมายกับเศรษฐศาสตร์ (law and economics) เช่นเดียวกันนักวิชาการด้านกฎหมายที่สนใจกฎหมายในปริมนทลของมนุษยศาสตร์จำนวนหนึ่งก็พยายามศึกษากฎหมายกับงานวรรณกรรม (law and literature) ขึ้นมาเช่นกัน จนนักวิชาการอเมริกันเรียกปรากฏการณ์การอุบัติขึ้นของการศึกษากฎหมายที่คาบเกี่ยวกับปริมนทลทางวิชาการอื่นๆ อย่างกว้างขวางนี้รวมๆ ว่า

10 ปัจจุบัน การศึกษา “ความรู้สึก” เกิดขึ้นในหลายวงการ ในงานประวัติศาสตร์เช่นงานของ William Reddy เรื่อง *the Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions* ที่พยายามศึกษาว่าอารมณ์ความรู้สึกเป็นปัจจัยที่กำหนดวิถีประวัติศาสตร์ การปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789 ไม่น้อยไปกว่าอิทธิพลของการปฏิวัติภูมิปัญญา (enlightenment) ที่ชูเรื่องเสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ เสียอีก และในทำนองเดียวกันงานทางกฎหมายจำนวนมากที่ศึกษาความรู้สึก แต่ต่างจากการศึกษากฎหมายในแนววรรณกรรมในแง่ที่วางมุ่งเน้นไปที่การศึกษาความรู้สึกในเชิงจิตประสาท การทำงานของสมอง และจิตวิทยา

11 จรัญ โฆษณานันท์, *นิติปรัชญา*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531), หน้า 63.

“แนวคิดกฎหมายกับ...” (discipline of ‘law and’)¹² ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่ว่าการศึกษากฎหมายกับ... มิได้ตั้งอยู่บนจุดยืนที่ต่างกัน ทั้งหมดถูกพัฒนาขึ้นบนบริบททางวิชาการและเป้าหมายแบบเดียวกัน

การศึกษาแนวกฎหมายกับวรรณกรรมปรากฏในสังคมวิชาการและแวดวงกฎหมายมานานพอสมควรไม่น่าจะเป็นนักกฎหมายอังกฤษจำนวนไม่น้อยที่อ่านและตอบโต้กับงานเขียนของเชกสเปียร์ (Shakespeare) หรือชอลส์ ดิคเค้น (Chales Dickens) หรือวิจมอลล์ (Wigmore) ที่เสนอว่านักกฎหมายควรศึกษาผลงานของนักเขียนที่ยิ่งใหญ่เพื่อที่จะเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ หรือคาร์โดโซ (Cardozo) ที่พิจารณาว่าการเขียนคำพิพากษาของตุลาการนั้นอาจพิจารณาให้เห็นรูปแบบในเชิงศิลปะของการเรียงร้อยถ้อยคำได้¹³ อย่างไรก็ตาม ผลงานที่มีพลังและก่อให้เกิดกลุ่มวิธีวิทยาแบบกฎหมายกับวรรณกรรมขึ้นมา คือ งานของเจมส์ บอยไวท์ (James Boy White) เรื่อง the Legal Imagination¹⁴ ซึ่งไวท์ได้บรรยายผลงานชิ้นนี้ว่าเป็นตำราสำหรับนักเรียนกฎหมายที่มีเจตนาจะขัดเกลาทักษะในการเขียน วิพากษ์วัฒนธรรม และปรับใช้วิธีการวิเคราะห์กับวาทกรรมทางกฎหมาย (discourse of law) ที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนระหว่างภาษา วัฒนธรรม จิตใจของปัจเจก (individual mind)¹⁵

ตำราเรื่อง the Legal Imagination นี้ แบ่งเนื้อหาออกได้เป็นสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรก คือ ความพยายามของไวท์ในการอธิบายว่านักเรียนกฎหมายอาจศึกษาวิธีการใช้ภาษา ไม่ว่าจะด้วยการอ่านหรือการเขียน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

12 Jane B. Baron, “Law, Literature, and the problems of Interdisciplinarity” *The Yale Law Journal* 108:5, 1999 (March), page 1059-1085.

13 Richard A. Posner, “Law and Literature: A Relation Reargued” *Virginia Law Review*, Vol. 72:8, 1986. Page 1351-1392.

14 James Boy White, *the Legal Imagination*, (Chicago and London: the University of Chicago Press, 1973)

15 *Ibid.* page xi-xii.

ยิ่งขึ้นด้วยการศึกษางานวรรณกรรม ดังที่ไวท์อธิบายว่า “มันยังมีความยุ่งยากอีกมากในการสร้างความชำนาญให้กับการใช้ภาษากฎหมาย อย่างน้อยที่สุด ในชั้นเรียนนี้ คุณจะ不仅仅แต่ได้รับการฝึกฝนเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการอธิบายความชำนาญในการใช้ภาษากฎหมายด้วย คุณจะต้องเป็นทั้งนักเขียนและคนวิจารณ์ และหน้าที่ของคุณคือการตกแต่งภาษาแห่งการวิพากษ์ที่จะจำกัดความและแสดงออกมาซึ่งมโนทัศน์ที่อยู่ในตัวคุณหรือคนอื่นก็ตาม”¹⁶ ส่วนที่สอง คือการศึกษาวรรณกรรมเพื่อวิพากษ์วัฒนธรรมของสังคมและประเด็นทางกฎหมาย เช่น เพื่อการนี้ไวท์ตัดตอนงานบางส่วนของมาร์ก ทเวน (Mark Twain) เรื่อง Life on the Mississippi โดยที่ไวท์ได้ชี้ให้เห็นปัญหาบางอย่างที่อาจสังเกตได้จากงานวรรณกรรม เช่น ใน Life on the Mississippi มีบทสนทนาระหว่างผีพายกับผู้โดยสารเกี่ยวกับภูมิทัศน์ของบ้านเกิดของแต่ละฝ่าย ไวท์ได้ชวนให้นักเรียนกฎหมายพิจารณาเปรียบเทียบภูมิทัศน์ของตัวละครทั้งสองและพยายามทำความเข้าใจภูมิทัศน์ในทางกฎหมาย¹⁷ ในคำถามทำนองนี้ นักเรียนกฎหมายของไวท์ อาจตอบขึ้นมาทำนองว่า ภูมิทัศน์บ้านเกิดของผีพายคือการมองด้วยสายตา แต่ผู้โดยสารที่อาศัยอยู่ใช้สัญชาตญาณในขณะที่ในสายตาของกฎหมายอาจมองด้วยมาตรฐานของวิญญาณ เป็นต้น การหลอ่อกันของกระบวนทัศน์นี้จะช่วยให้นักเรียนกฎหมายสามารถเข้าใจแง่มุมของบุคคลอื่นได้มากขึ้น เป็นต้น

กล่าวถึงเป้าหมายแรกของไวท์ในการขัดเกลาความสามารถด้านภาษานั้น ไวท์ได้ชี้ให้เห็นว่าการใช้ภาษากฎหมายจะช่วยขัดเกลาได้ด้วยการศึกษาวรรณกรรม เช่น การตกแต่งถ้อยคำของภาษาให้สอดคล้องสัมพันธ์กับความหมายที่บุคคลต้องการจะสื่อมากที่สุด ซึ่งเทคนิคแบบเกาอาจมีการใช้คำเปรียบเปรย (metaphor) การใช้ภาษาเสียดสีประชดประชัน (irony) การใช้ถ้อยคำกำกวม (ambiguity) อย่งไรก็ตาม เทคนิคเชิงภาษาเหล่านี้เป็นสิ่งพึงหลีกเลี่ยง เพราะทำให้ภาษากฎหมายขาด

16 Ibid. page 40.

17 Ibid. page 8-11.

ความชัดเจน ในประเด็นนี้เองไวท์ได้แสดงทัศนะเอาไว้ที่น่าสนใจว่า นักกฎหมาย เป็นกลุ่มสังคมหนึ่งที่ผลิตสร้างภาษาของตนเอง “นักกฎหมายอาจเสียเปรียบกวี หรือนักเขียนที่ไม่สามารถใช้เทคนิคทางภาษาได้อย่างอิสระ แต่นักกฎหมายมีความ ได้เปรียบกว่าฝ่ายอื่นประการหนึ่ง คือเขาเป็นผู้ที่สร้างระบบภาษาของเขาขึ้นมาเอง เมื่อไหร่ก็ตามที่เขาไม่เห็นด้วยกับระบบภาษาที่เขาใช้อยู่เขาอาจเถียงมัน และ แก้ไขมันได้ตลอดเวลา นักกฎหมายจึงตบแต่งภาษาที่เขาใช้เองได้ เขาจึงเป็น ผู้สร้างสรรค์ภาษา”¹⁸ สำหรับไวท์ การศึกษาภาษาศาสตร์ย่อมทำให้นักกฎหมาย สามารถใช้เทคนิคภาษาที่กว้างขวางขึ้น และเมื่อภาษากฎหมายเป็นระบบภาษา เฉพาะของตนเอง นักกฎหมายจะมีอำนาจในการสร้างสรรค์ภาษาได้ยิ่งกว่าใคร เพราะอำนาจของกฎหมายจะไม่ถูกจำกัดด้วยข้อจำกัดของภาษาหากนักกฎหมาย สามารถจัดการกับความยุ่งยากของภาษาได้

ในแง่มุมมองของกลุ่มความคิดภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง ที่พิจารณาว่า ภาษาเป็นรากฐานของระบบความคิดทั้งหมด และรวมถึงอำนาจในสังคมด้วย ความเห็นข้างต้นของไวท์นั้นแสดงให้เห็นร่องรอยของเจตจำนงของนักกฎหมาย ในการศึกษา “ภาษา” ในฐานะที่เป็น “เครื่องมือแห่งอำนาจ” เช่นกัน จึงไม่น่า แปลกใจที่ในกฎหมายต่างๆ จะมีการกำหนดบทนิยามให้คำแต่ละคำมีความหมาย อย่างเฉพาะเจาะจงอยู่ไม่น้อย ถึงแม้ว่าหลายๆ ครั้งความหมาย (สัญญา) ในทาง สังคมที่บรรจุไว้ในภาษากฎหมายหรือบทนิยาม (รูปสัญญา) อาจไม่สอดคล้องตรง กัน หรือถึงขั้นตีความให้ผิดเพี้ยนบิดเบี้ยวได้ตามรสนิยมในการใช้อำนาจก็ได้ เช่น การตีความหมายของคำว่า “ลูกจ้าง” ในคำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ 12-13/2551 “คำว่า “ลูกจ้าง” ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 267 จึงมีความหมายกว้างกว่าคำนิยาม ของกฎหมายอื่น โดยต้องแปลความตามความหมายทั่วไป...” แล้วเลือกใช้ความ หมายตามพจนานุกรมเพื่อป้องกันภาวะการขัดกันแห่งผลประโยชน์ เป็นต้น ซึ่งประเด็นนี้มีนักกฎหมายจำนวนไม่น้อยออกมาวิพากษ์วิจารณ์ถึงวิธีการตีความ

18 Ibid. page 66-67.

ดังกล่าว¹⁹ อย่างไรก็ตาม ในประเด็นเกี่ยวกับภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง ไวท์ไม่ได้วิเคราะห์ไว้เลยว่า ภาษาอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือแห่งอำนาจได้ ถึงแม้ว่าไวท์จะพิจารณาจนได้ความว่านักกฎหมายเป็นกลุ่มคนที่ประดิษฐ์ภาษาและมีอำนาจบังคับรับรองอยู่ก็ตาม

เป้าหมายอีกประการที่ ไวท์ได้ริเริ่มความคิดเรื่องกฎหมายกับวรรณกรรมไว้ใน *the Legal Imagination* คือ การทำความเข้าใจและวิพากษ์วัฒนธรรมของสังคมมนุษย์ โดยเนื้อหาส่วนที่สำคัญมากอยู่ในบทที่ 3 ชื่อว่า *How the Law Talks about People*²⁰ ในบทนี้ไวท์พยายามชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ในการนิยามและการแสดงออกตัวตนของตัวละครต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจความรู้สึกนึกคิดประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครนั้นๆ โดยยกตัวอย่างจากวรรณกรรมและย้อนกลับมาวิพากษ์กฎหมายในวิธีคิดแบบนิติสถาบันว่าได้ลดทอนความซับซ้อนของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นแวดล้อมข้อพิพาทในทางกฎหมาย เช่น ไวท์ยกตัวอย่างเรื่องความเข้าใจของวงการกฎหมายที่มีต่อความวิปลาส (insanity) ความป่วยทางจิต (mental illness) ที่แม้จะเป็นข้อต่อสู้สำคัญในทางกฎหมายอาญา แต่ถูกบรรยายไว้อย่างหยาบกระด้างภายใต้ระบบภาษาและทักษะทางภาษาของนักกฎหมายและผู้เชี่ยวชาญต่างๆ²¹ ตัวอย่างหนึ่งที่พอยกขึ้นได้ คือ โครงสร้างความคิดในทางอาญาของไทยที่พิจารณาจาก ความครบองค์ประกอบความผิด การไม่มีกฎหมายยกเว้นความผิด และการไม่มีกฎหมายยกเว้นโทษ ภายใต้วิธีคิดนี้ การครบองค์ประกอบความผิดพิจารณาจากองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในตามกฎหมายแต่ละมาตรา เช่น มาตรา 365 ซึ่งกำหนดว่า “ผู้ใดเข้าไปในอสหามิตรย์ของผู้อื่นเพื่อถือการครอบครองอสหามิตรย์นั้นทั้งหมด

19 อาทิ เช่น พรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย, วรเจตน์ ภาคีรัตน์, ปิยะบุตร แสงกนกกุล จนเป็นอีกคดีหนึ่งที่ได้ชื่อว่าเป็นกระบวนการตุลาการวิวัฒน์ที่แสดงให้เห็นว่าสถาบันศาลเป็นสถาบันที่ขัดกับสถาบันที่มาจากเสียงข้างมาก (majoritarian institution)

20 James Boy White, *the Legal Imagination*, page 109-205.

21 *Ibid.*, page 170-172.

หรือแต่บางส่วน หรือเข้าไป กระทำการใด ๆ อันเป็นการรบกวนการครอบครอง อสังหาริมทรัพย์ ของเขาโดยปกติสุข ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับ ไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” องค์ประกอบในความผิดฐานนี้ที่สำคัญ คือ การเข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น เพื่อแย่งการครอบครองหรือรบกวนการ ครอบครอง ด้วยเหตุนี้เอง การเคลื่อนไหวร่างกายเข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้ อื่นเพื่อเล่นซ่อนหา เพื่อขโมยชุดชั้นใน หรือเพื่อการคัดค้านโครงการขนาดใหญ่ที่ ไม่เป็นธรรมและส่งผลกระทบต่ออย่างกว้างย่อมไม่แตกต่างกันในสายตาของกฎหมาย และวิธีคิดชุดนี้ คือทั้งหมดล้วนเป็นความผิดทั้งสิ้น ภาษาและวิธีคิดทางกฎหมายได้ คัดแยกข้อมูลจำนวนมากศาลอันเป็นประสบการณ์ วิธีคิด และความรู้สึกของ ประชาชนออกจากภาษาของกฎหมาย เป็นต้น ในการนี้นักกฎหมายจึงขาดความ ละเอียดอ่อนต่อการทำความเข้าใจผู้คนที่มีความแตกต่างจากตน

กระนั้นก็ตาม ริชาร์ด เอ. พอสเนอร์ (Richard A. Posner) นักวิชาการ ด้านกฎหมายและผู้พิพากษาคนสำคัญผู้วางรากฐานความคิดทางนิติเศรษฐศาสตร์ ว่ากฎหมายประกอบด้วยระบบแห่งหลักการต่างๆ ซึ่งสามารถค้นพบได้ด้วยวิธีการ ทางวิทยาศาสตร์ในแบบที่ครอบคลุมความรู้ทุกสาขารวมถึงทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ที่ทั้งนำมาช่วยในการวิเคราะห์ตลอดจนตรวจสอบพฤติกรรมทางกฎหมายในเชิง ประจักษ์²² ได้วิพากษ์การศึกษาแบบกฎหมายกับวรรณกรรมศึกษาไว้อย่างน่าสนใจ ใน Law and Literature: A Relation Reargued ว่าการศึกษาวรรณกรรมไม่ได้ ช่วยให้นักเรียนกฎหมายสามารถตีความตัวบทและรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามการศึกษาวรรณกรรมอาจมีส่วนช่วยในการทำความเข้าใจและพัฒนาความคิดเห็นของฝ่ายตุลาการได้²³

22 สมชาย ปรีชาศิลปกุล, การวิจัยกฎหมายทางเลือก: แนวคิดและพรมแดนความรู้, หน้า 167.

23 Richard A. Posner, “Law and Literature: A Relation Reargued” *Virginia Law Review*, Vol. 72:8, 1986. Page 1351.

พอสเนอร์ ได้อธิบายการเติบโตขึ้นของสาขากฎหมายกับวรรณกรรมว่ามาจากการประกบกันของเหตุผลในเชิงสถาบัน (institutional reasons) และเหตุผลในเชิงเนื้อหา (substantive reasons) โดยเขาได้วิเคราะห์ว่า การเกิดขึ้นของแนวการวิเคราะห์นี้เกิดจากบริบททางสังคมวิชาการที่นักวิชาการในสายมนุษยศาสตร์ได้อพยพเข้าสู่วิชาการกฎหมาย เพราะความขาดแคลนโอกาสหน้าที่การงานในแวดวงมนุษยศาสตร์ ประกอบกับที่นักวิชาการด้านกฎหมายในทศวรรษ 1970 ที่ต้องการเพิ่มบุคลากรเพื่อสร้างความเป็นนักกฎหมายเฉพาะทางมากขึ้นภายในโรงเรียนกฎหมาย และแน่นอนว่าความพยายามในการขยายขอบเขตของวิชาการด้านกฎหมายเป็นแรงผลักดันหนึ่งเช่นกัน²⁴

ในขณะที่ในเชิงเนื้อหา พอสเนอร์มองว่ากระแสการทำงานวิชาการของนักวรรณกรรมในช่วง 1970 เน้นการรื้อและสร้างความหมายใหม่ตลอดจนตอบโต้และแย้งต่อความเป็นภววิสัยในการตีความวรรณกรรม ในทำนองเดียวกับที่นักกฎหมายในเวลาดังกล่าวต้องการวิพากษ์การตีความกฎหมายราวกับเป็นภววิสัยเช่นกัน ประโยชน์และแนวทางของนักเรียนกฎหมายกับนักเรียนวรรณกรรมจึงตรงกัน พร้อมๆ กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีที่ทำให้ประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับงานวรรณกรรมนั้นได้รับการตรวจตราด้วยกฎหมายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง ประมาท การแสดงออกทางเพศ ได้รับการยอมรับมากขึ้น ซึ่งประเด็นเหล่านี้เป็นพื้นที่ของการตีความ “ความหมาย” ของ “ข้อความ” (text) ความรู้ในเชิงภาษาศาสตร์จึงเข้ามามีส่วนมากในการต่อสู้คดี และสุดท้ายพอสเนอร์ มองว่าความเติบโตของเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ได้ทำให้เกิดกระบวนทัศน์ทางกฎหมายที่เน้นความเป็นศาสตร์และความเป็นประจักษ์นิยมมาก อย่างแนวความคิดแบบนิติเศรษฐศาสตร์ โดยพอสเนอร์เชื่อว่าขบวนการกฎหมายกับวรรณกรรมเป็นกระแสความคิดที่มาคัดค้านกับนิติเศรษฐศาสตร์ด้วยการศึกษากฎหมายโดยสายตาที่ละเอียดต่อคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่ปรากฏในกฎหมาย

24 Ibid. Page 1353.

(humanistic values in law)²⁵

ข้อวิพากษ์ของ ริชาร์ด พอสเนอร์ ต่อมนทัศน์กฎหมายกับวรรณกรรมเน้นไปสองประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรกคือ ประเด็นกฎหมายที่อยู่ในงานวรรณกรรมมักผิดเพี้ยนไปจากกฎหมายที่เป็นอยู่จริงๆ และประการที่สอง ลักษณะการสร้างสรรควรรณกรรมกับการเขียนกฎหมายนั้นแตกต่างกัน วิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์วรรณกรรมจึงไม่เหมาะสมต่อการนำมาอ่านกฎหมาย ทั้งนี้ ปัญหาในกรณีที่สองนั้นจะหนักไปในทางของภาษาศาสตร์ที่หันไปจากความสนใจของบทความชิ้นนี้ที่มุ่งเปิดพื้นที่ให้มีการศึกษาอารมณ์ความรู้สึกอยู่ในการศึกษากฎหมายเป็นหลัก

สำหรับกรณีแรกที่ว่าประเด็นกฎหมายในวรรณกรรมกับกฎหมายที่ใช้แตกต่างกันนั้น พอสเนอร์ พิจารณาไปถึงขั้นที่ว่าในวรรณกรรมหลายเรื่อง ผู้เขียนมิได้มีเจตจำนงในการวิพากษ์ประเด็นกฎหมาย เช่น พอสเนอร์ ยกตัวอย่างงานชิ้นเอกของ วิลเลียม เชคสเปียร์ (William Shakespeare) เรื่อง เวนิสวานิช (the Merchant of Venice) ซึ่งเขาวิจารณ์ว่า ฉากของวรรณกรรมเรื่องนี้ที่เป็นการบังคับสัญญาที่มีผลเป็นการลงโทษ พอสเนอร์ ชี้ว่าแม้แต่ในกฎหมายแบบอลิซาเบ็ต (Elizabethan law) ก็ไม่บังคับใช้กฎหมายในลักษณะดังกล่าว ฉากของเชคสเปียร์จึงมิได้ยืนอยู่บนฐานของกฎหมายที่ดำรงอยู่จริง ยิ่งไปกว่านั้น พอสเนอร์ยังวิเคราะห์ต่อไปว่าประเด็นหลักของวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ใช่ข้อพิพาททางกฎหมาย หากแต่เป็นเรื่องการปะทะสังสรรค์ (interaction) กันระหว่างคุณค่าสองประการหนึ่งคือ ไชล็อก (Shylock) ที่เป็นสัญลักษณ์ของยิว ผู้ปฏิเสธความรัก สนใจแต่ผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ และประโยชน์ส่วนตน และสอง อันโตนิโอ ที่เป็นสัญลักษณ์ของคริสเตียนในนัยที่ตี²⁶ ในทำนองเดียวกัน พอสเนอร์ วิเคราะห์ แสงริบหรี่ที่ปลายอุโมงค์ (the Trial) ของ ฟรานซ์ คาฟกา (Franz Kafka) ว่าถึงแม้คาฟกาจะมีพื้นเพเป็นนักกฎหมาย แต่เขาก็ไม่ได้วางโครงเรื่องให้เคร่งครัดตามกระบวนการพิจารณาตาม

25 Ibid. Page 1353.

26 Ibid. Page 1357.

ระบบกฎหมายออสเตรเลีย ตรงกันข้ามพอสเนอร์พิจารณาว่างานของคาฟคา ต้องการ สะท้อนภาพของการใช้อำนาจรัฐแบบเบ็ดเสร็จภายใต้ระบบนาซี²⁷

หากจะสมมุติไว้ก่อนเสียว่า เวนิสวานิช และ แสงริบหรี่ที่ปลายอุโมงค์ ต้องการแสดงความหมายในลักษณะที่พอสเนอร์ได้อธิบายไว้ แต่ก็พิจารณาตาม วัตถุประสงค์ของการศึกษากฎหมายกับวรรณกรรมอีกครั้งว่าสาระสำคัญมีได้อยู่ที่ วรรณกรรมนั้นสามารถให้ความรู้กฎหมายได้อย่างแม่นยำ เพราะภารกิจดังกล่าว เป็นหน้าที่ของตำรากฎหมายและนักวิชาการด้านกฎหมาย มิใช่ภารกิจของ วรรณกรรมและนักเขียน ตรงกันข้ามกับความรู้เชิงทฤษฎี สิ่งที่ว่าวรรณกรรมจะ สะท้อนออกมาได้ และเป็นมโนทัศน์สำคัญในกฎหมายกับวรรณกรรม คือการสร้าง ความละเอียดอ่อนและฉายให้เห็นคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ในระบบกฎหมาย (humanistic values in law) ดังนั้น แทนที่พอสเนอร์จะตั้งคำถามกับความแม่นยำ ของวิธีคิดและระบบกฎหมายที่ปรากฏในงานวรรณกรรม ในฐานะที่ศึกษากฎหมาย ในเชิงวรรณกรรม เขาควรอ่านให้ทะลุว่า หากคริสต์ (Christ) และแอนตี้คริสต์ (anti-Christ) จะปะทะสังสรรค์กันใน เวนิสวานิช เพื่อสะท้อนคุณค่าในเชิง มนุษยศาสตร์แล้ว เหตุใดจึงเลือกการต่อสู้ในทางกฎหมายและเชิงคดีเป็นบริบทของ เรื่อง ตลอดจนเป็นไปได้หรือไม่ที่ในสายตาของเช็คสเปียร์ การพิจารณาคดีด้วย กฎหมายนี้เองที่มีลักษณะของการปฏิเสธความรัก (rejection of love) เน้นส่งเสริมความเห็นแก่ตัว (self-interest) โดยต้องไม่ลืมว่า เวนิสวานิชได้ผ่านบททดสอบ แห่งกาลเวลาและตลาดมากพอตัว ดังที่พอสเนอร์ อ้างไว้เองว่า “วรรณกรรมถูก ตัดสินด้วยบททดสอบของดาร์วินอย่างเคร่งครัด เพราะคุณค่าของวรรณกรรมอยู่ที่ การอยู่รอดท่ามกลางความแข่งขันของตลาด”²⁸ ในทำนองเดียวกับ แสงริบหรี่ที่ ปลายอุโมงค์ ฟรานซ์ คาฟคา ถึงแม้จะผิดแปลกไปจากระบบกฎหมายออสเตรเลีย- อังการีเพียงใดก็ตามนั้นคงมิใช่ประเด็นที่ต้องถกเถียงกัน เพราะสาระสำคัญของ

27 Ibid. Page 1357-8.

28 Ibid. Page 1355.

วรรณกรรมอยู่ที่อารมณ์ความรู้สึกและบรรยากาศที่ถ่ายทอดออกมาจากผลงานมากกว่า เช่น บทสนทนาระหว่าง เค. กับ ผู้คุม ที่แสดงให้เห็นความรู้สึกที่คาฟกามีต่อนักกฎหมาย ความว่า

“คุณคิดหรือว่าคุณสามารถทำให้คดีของคุณจบเร็วขึ้นด้วยการทะเลาะโต้เถียงเรื่องเอกสารและหมายจับกับเรา ซึ่งเป็นผู้คุมได้? เราเป็นเพียงผู้ใต้บังคับบัญชาผู้ต่ำต้อย ซึ่งแทบไม่มีช่องทางเข้าถึงเอกสารที่ถูกกฎหมายใดๆ ได้เลยและไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับใดๆ กับคดีของคุณด้วย นอกจากคอยเฝ้าคุณวันละสิบชั่วโมงก่อนรับค่าแรง นั่นคือพวกเรา เพียงแต่เรามีความสามารถมากพอในการรับรู้ข้อเท็จจริงที่ว่าเจ้าหน้าที่ระดับสูงที่เราจะใช้หน้าจะต้องได้รับข้อมูลและเหตุผลในการจับกุมตลอดจนรู้ว่าใครควรจะเป็นนักโทษแล้วจึงออกคำสั่งจับกุมแบบนี้ได้ เรื่องนี้จะต้องไม่ผิดพลาดแน่นอน เท่าที่ผมรู้มา เจ้าหน้าที่ของเรา ซึ่งผมรู้จักตั้งแต่ระดับล่างสุด ก็ไม่เคยออกล่าอาชญากรรมในหมู่ประชาชน เพราะกฎหมายบังคับใช้เฉพาะกับผู้ที่กระทำความผิด เมื่อพบผู้กระทำความผิด ผู้คุมอย่างเราก็ถูกส่งออกไป นั่นคือกฎหมาย แล้วแบบนี้มันจะเกิดความผิดพลาดได้อย่างไร?”²⁹

ข้อความข้างต้นเป็นข้อความที่ “ผู้คุม” ใช้อธิบายบทบาทของตัวเองและสะท้อนสำนึกและความรู้สึกที่พวกเขามีต่อกฎหมาย คือ ความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าต่อคำสั่งของผู้บังคับบัญชาโดยสำนึกว่าตนเป็นผู้ต่ำต้อยที่ทำงานเพียงรับค่าแรงจนกฎหมายไม่สามารถจะผิดพลาดได้ ประเด็นนี้ ถึงคาฟกาจะยก “ผู้คุม” เป็นผู้แสดงทัศนคติก็ตาม แต่ข้อความนี้ก็สะท้อนบทบาทของนักกฎหมายทั้งระบบใน

29 ฟรานซ์ คาฟกา, ศักดิ์ บวร (แปล), *แสงริบหรี่ที่ปลายอุโมงค์*, (กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย, 2558), หน้า 23.

ฐานะที่เป็นผู้คุมกฎ เช่น ผู้พิพากษาที่เชื่อมั่นในตัวบทกฎหมายราวกับเป็นสัจธรรม โดยมองตนเองเป็นเพียงผู้ใช้กฎหมายที่ต้องยอมรับอำนาจของรัฐที่ใหญ่กว่าตน เรื่อยไปจนถึงทนายความที่อาจต่อสู้อุทิศด้วยการแลกเปลี่ยนกับสินจ้างโดยไม่เคย วิพากษ์หรือขัดเกลากฎหมายให้เกิดความแหลมคมขึ้น เป็นต้น ในขณะที่เดียวกับการตอบสนองของ เค. ที่เป็นจำเลยและตัวเอกใน แสงริบหรี่ที่ปลายอุโมงค์ก็ สะท้อนแง่คิดว่า

“ ‘นี่เรา’ เขาคิดในใจ ‘ต้องปล่อยให้ตัวเองสับสนกับคำพล่ำม ของพวกรับค่าจ้างไร้ค่าเพื่อให้ตัวเองแยบเนียนต่อไปอีกหรือ? พวกเขาก็ยอมรับแล้วว่าพวกเขาเป็นอะไร แถมยังพูดเรื่องที่ พวกเขาเองก็ไม่เข้าใจ ความโง่ที่เห็นได้ชัดเป็นเพียงสิ่งเดียวที่ ช่วยให้พวกเขามีความมั่นใจแบบนี้ได้...’ ”³⁰

ความรู้สึกของ เค. ที่มีต่อ “ผู้คุม” ที่สามารถคิดเปรียบเทียบต่อเนื่องไปได้ ถึงนักกฎหมายทั้งระบบนี้ เห็นได้ว่าเขาทำได้เพียงแต่การคิดในใจเท่านั้น โดยที่การ คิดในใจของเขาแต่พูดออกไปไม่ได้ นั่นนอกจากแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แล้ว ยังปรากฏให้เห็นความไม่สามารถเข้าใจซึ่งกันและกัน (lost in translation) ระหว่างตรรกะของนักกฎหมายกับบุคคลทั่วไป พร้อมๆ กัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่น อย่างหนึ่งของงานวรรณกรรมที่ช่วยใช้สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของปัจเจก คือ วรรณกรรมจะสะท้อนและแสดงความรู้สึกและความคิดของคนเหล่านั้นออกมา อย่างหมดเปลือก และช่วยให้ผู้อ่านสามารถเห็นเงื่อนไขในชีวิตของตัวละครอย่าง รอบด้านยิ่งกว่าการสัมภาษณ์ การฝังตัวอย่างมีส่วนร่วม หรือแม้แต่การเป็นชาติ พันธุ์วรรณา เพราะวิธีการดังกล่าวมีระยะห่างเสมอระหว่างผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษา ทั้งนี้แน่นอนว่าวรรณกรรมมีข้อจำกัดอยู่ด้วยสภาพของการเป็นเรื่องสมมุติ แต่ในแง่ของความรู้สึกนึกคิดของผู้คนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีพรมแดนระหว่างเรื่องจริงกับเรื่อง แต่งมากนัก ยิ่งไปกว่านั้น ในเชิงเนื้อหา คาฟกา ได้วิพากษ์นักกฎหมายผู้ยอมแพ้ม

30 เรื่องเดียวกัน. หน้า 24.

อำนาจ ทั้งหลายว่าเป็นผู้ต่ำต้อย แต่กลับตัดสินสิ่งต่างๆ ไปทั้งที่ไม่มีความเข้าใจ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่กฎหมายครอบคลุมทุกเรื่องในสังคม ตั้งแต่อาชญากรรม ยัน ศาสนา ศิลธรรม การเมือง เศรษฐกิจ ฯลฯ ในภาวะเช่นนี้ นักกฎหมายมักวินิจฉัยปัญหาต่างๆ ไปโดยอ้างอำนาจแห่งกฎหมาย เพราะเชื่ออย่างมงายว่ากฎหมายนั้น ไม่อาจผิดพลาดได้ แต่ขณะที่เอาเข้าจริงนักกฎหมายเหล่านั้นก็ปราศจากความรู้ เรื่องที่ตนเองตัดสินใจแทบจะสิ้นเชิง สำหรับข้อกล่าวหาที่รุนแรงเช่นนี้ อาจพิจารณาได้จากความเห็นของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ที่วิพากษ์กระบวนการยุติธรรมและสถาบันตุลาการไว้อย่างน่าสนใจว่า

“การที่ศาล และกระบวนการยุติธรรม กลายเป็นเพียงพื้นที่ สำหรับการพิจารณาแต่เพียงเทคนิคทางกฎหมาย บริบทของ ปัญหา ตลอดจนข้อมูลด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจต่างๆ จึงถูกตัดออกจากการพิจารณา... นอกเหนือ จากความแม่นยำในตัวบทกฎหมายแล้ว ศาลแทบจะไม่มี ความรู้อื่นใดเลยเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ไม่รู้จัก วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่เข้าใจว่ากฎหมายอันล้ำหลังนั้น ได้ไปขีดเส้นทับที่ดินที่ชาวบ้านทำกินกันมาก่อน ไม่รู้จัก ไร่หมุนเวียน ไม่รู้จักสิทธิชุมชน ฯลฯ...”³¹

ความเห็นของ พอสเนอร์ ที่มีต่อการศึกษากฎหมายกับรรณกรรม ทำนองว่าผู้เขียนวรรณกรรมมิได้มีความแม่นยำหรือกระทั่งเจตนาจะเขียนถึงกระบวนการยุติธรรมนั้น ถึงแม้ว่าพอสเนอร์จะไม่พลาดก็ตาม นั่นก็มีใช่ประเด็นที่พึงให้ความสำคัญในการศึกษากฎหมายกับรรณกรรมอยู่ดี เพราะเป้าหมายของการศึกษาวรรณกรรมนั้นมิได้ทำไปเพื่อให้ผู้อ่านมีความแม่นยำหรือเข้าใจตัวบท

31 ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “สถาบันตุลาการ กระบวนการยุติธรรม กับประชาชน” ใน เล่า ฟัง บันเทิงคดีสกุล (บรรณาธิการ), แม่อมกิ: ชีวิตแห่งฝันปากกับายาคติในกระบวนการยุติธรรม, (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2558) หน้า 126-9.

กฎหมาย หรือแม้แต่สภาพความเป็นจริงของสังคมมากขึ้น เพราะวรรณกรรมเป็นเรื่องแต่ง (fiction) มิได้ต้องการนำเสนอความจริง (truth) ในแง่ของข้อเท็จจริง (fact) แต่วรรณกรรมมีพลังอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจ “ความจริง” ในแง่อารมณ์ความรู้สึก บรรยากาศ และทัศนคติของตัวละครต่างๆ ดังนั้น หากกล่าวให้ถูกต้องคือ พอสนอร์คูเหมือนจะคาดหวังกับการศึกษาวรรณกรรมมากไปอย่างผิดที่ผิดทาง การศึกษากฎหมายกับงานวรรณกรรมควรจะเน้นที่การทำความเข้าใจบรรยากาศและอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนที่สัมพันธ์ในบริบททางกฎหมายที่ต่างกันออกไป เช่น งานของคอปกา ช่วยให้เราเข้าใจมิติทางความรู้สึกนึกคิดของผู้คุมและจำเลยมากขึ้น เป็นต้น

อารมณ์ และความรู้สึก อันเป็นเรื่องอัตวิสัยนั้น เคยเป็นประเด็นที่อยู่นอกความสนใจของวงวิชาการด้านกฎหมายมาก่อน เพราะเชื่อมั่นกันว่ากฎหมายเป็นเรื่องของการใช้เหตุผลตามคติแบบปรัชญาแสงสว่างแห่งปัญญา (enlightenment) ที่เป็นภาววิสัยและเป็นกฎเป็นเกณฑ์ดังที่ มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ได้พิจารณาไว้ว่าสังคมสมัยใหม่มีอำนาจแห่งเหตุผล (rationality) เป็นอำนาจนำสังคม และสิ่งที่แสดงความเป็นเหตุเป็นผลสูงสุดในอำนาจรัฐ คือ การปกครองโดยกฎหมาย (the rule of law) ดังนั้น กฎหมายกับเหตุผลเป็นของคู่กันในทัศนะของเวเบอร์³² แต่ปัจจุบันวงวิชาการกฎหมายขยายขอบเขตความสนใจไปยังปริมณฑลอื่นๆ นอกเหนือจากตัวบทกฎหมายทำให้เกิดการศึกษาในเชิงสหวิทยาการมากขึ้นไม่ว่าจะเป็น กฎหมายกับสังคม นิติเศรษฐศาสตร์ ผู้หญิงกับกฎหมาย ฯลฯ ซึ่งในมิติเหล่านี้จุดเด่นที่สุดของวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ คือ การหยั่งทราบถึงอารมณ์ความรู้สึกและการตระหนักถึงคุณค่าของมนุษย์ ทั้งในด้านของความซาบซึ้งแบบมนุษยนิยม

32 Max Weber, “Politics as Vocation” in *Max Weber’s Complete Writing on Academic and Political Vocation*, (New York: Algora Publishing, 2008), page 155-158.; George Ritzer, “Professionalization, Bureaucratization and Rationalization: The Views of Max Weber” *Social Force* 53:4, page 628.

(humanism) และการศึกษาวิทยาศาสตร์มนุษย์ (human science)³³ การศึกษากฎหมายในเชิงมนุษยศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นปรัชญา ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา ฯลฯ ซึ่งในบทความนี้เน้นไปที่การศึกษากฎหมายกับวรรณกรรมก็ล้วนแต่จะเติมแถมที่ขาดหายทำให้เกิดความเป็นไปได้ในการวิเคราะห์มากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาแนวคิดสำนักที่สนใจการให้คุณค่า ความหมาย และอารมณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลที่มีต่อกฎหมาย การศึกษาวรรณกรรมเพื่อประกอบข้อมูลการสัมภาษณ์ก็ดี ชาติพันธุ์วรรณาที่ดี ย่อมทำให้เกิดความเป็นไปได้ที่จะเกิดแนวคิดที่ละเอียดขึ้น ทั้งนี้ ลองพิจารณาถ้อยคำใน ปิศาจ ของ เสนีย์ เสาวพงษ์ ว่า

“ชาวบ้านแถบนี้ส่วนมากไม่ใช่คนพื้นเพนี้มาก่อน แต่เป็นผู้อพยพมาจากที่อื่นมาโก่นสร้างถางป่าเพื่อจับจองที่ดินตั้งหลักฐานทำมาหากินลงหลายปีต่อหลายปีมาแล้วและยังมีคนถิ่นอื่นๆ อพยพมาอยู่เรื่อยๆ ในขณะเดียวกันผู้ที่มาอยู่ก่อนบางคนกลับอพยพออกไปสู่ถิ่นใหม่ต่อไปโดยการเลิกล้มความหวังที่จะตั้งตัวในดินแดนนี้เพราะความรกรกชัฏ เปล่าเปลี่ยวและพื้นที่เลวของมัน แต่แผ่นดินนี้ แม้จะรกและลุ่มเป็นแอ่งและสูงเป็นโคก ก็ไม่ไร้คนที่เชื่อในกำลังกล้ำเนื้อของตนจะมาตั้งถิ่นฐานบ้านช่อง ด้วยจิตใจของผู้ริเริ่มที่แผ้วถางถิ่นเถื่อนให้เตียนโล่งและปรับหน้าดินให้ราบเป็นหน้ากลองเพื่อการเพาะปลูกไถหว่านด้วยหยดเหงื่อแห่งความพยายามของตน”³⁴

“ฟองซบไล้...มันก็เป็นคำธรรมดา และไม่เห็นมีความหมายอะไรเลยสำหรับคนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเช่นนั้นใช่ไหมครับ... สำหรับเจ้าของที่ มันก็เป็นเรื่องน่ารำคาญเบื่อหน่ายในความ

33 นพพร ประชากุล, *ยกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 2: ว่าด้วยสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, (กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2552), หน้า 456.

34 เสนีย์ เสาวพงษ์, *ปิศาจ*, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2543), หน้า 14.

ไอ้เอ้ซึกข์ข้าของกระบวนการศึกษา ความตื้อรั้นที่แสนจะกวน โทโสของผู้เข้าที่กระหายต่อผลประโยชน์ของเขา แต่สำหรับผู้เข้ามามีความหมายคล้ายกัน แตกต่างกันไปปริมาณเล็กน้อยเท่านั้น คือถ้าพอมีฐานะก็เบาหน่อย ถ้าคนยิ่งจนก็ยิ่งหนัก สำหรับบุคคลเหล่านี้มันหมายถึงการไร้ร่มไม้ชายคาจะอาศัยที่เดียว”³⁵

ข้อความสองย่อหน้าข้างต้นนี้ ช่วยให้เราเห็น “ความหมาย” ของที่ดิน แฝงถางที่เป็นมากกว่าทรัพย์สินชิ้นหนึ่ง แต่เป็นหยาดเหงื่อแรงกาย กำลังใจ พลังทะยานชีวิตของผู้ที่บุกเบิกที่ดิน ในขณะที่คนอื่นๆ อาจมองว่าที่ดินเหล่านั้นเป็นเพียงแค่ทรัพย์สินชิ้นหนึ่งไม่ได้มีความหมายพิเศษ “การฟุ้งซ่าน” จึงทำได้อย่างไม่จำเป็นต้องตะขิดตะขวงใจแต่อย่างใด ดังนั้น การพูดคุย สัมภาษณ์ หรือลงพื้นที่ เพื่อศึกษาชีวิตผู้คนย่อมปราศจากประโยชน์มรรคผลใดๆ หากผู้ศึกษาพูดคุย และสัมผัสเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งที่ถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ชุดใดชุดหนึ่งอย่างเคร่งครัด หรือโดยไร้ความละเอียดอ่อนต่อความรู้สึก ในประเด็นนี้ วรรณกรรมจะมีส่วนช่วยขัดเกลาและแสดงตัวอย่างของอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ได้ โดยที่เราไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของประสบการณ์เหล่านั้นด้วยตนเอง แน่نونว่ากรกล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่าประสบการณ์ที่แท้จริงเป็นสิ่งไร้ค่า แต่ทั้งนี้ประสบการณ์นั้นมีข้อจำกัดด้วยเวลาและสถานที่โดยสภาพ เช่น การที่ผู้ศึกษาประสงค์จะศึกษาสังคมชนบทแต่ตัวของผู้ศึกษานั้นเติบโตในสังคมชนชั้นกลางในเมืองตลอดชีวิตย่อมพันวิสัยที่จะไปเกิดและเติบโตในชนบทอีกรอบหนึ่งได้ การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในด้านนี้จึงเป็นไปได้ จนกว่าจะมีการลงพื้นที่อย่างจริงจัง แต่การลงพื้นที่ก็จะทำอย่างมีประสิทธิภาพไม่ได้ถ้าไม่มีฐานคิดที่เอื้อต่อการเข้าใจผู้คนที่แตกต่างกันจากเรา ดังนั้น วรรณกรรมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถสวมบทบาทแล้วเข้าไปอยู่ในความรู้สึกนึกคิดและบริบทผู้อื่นได้ง่ายขึ้น

35 เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

ในการทำงานเดียวกัน บนหน้าฉากของความเป็นเหตุเป็นผลราวกับไร้ชีวิตใน คำพิพากษาและคำวินิจฉัยต่างๆ ของผู้พิพากษาตุลาการ ภายใต้ปากกาของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ก็บรรยายออกมาจนเห็นภาพของกระบวนการตัดสินใจ และภาวะ ทางอารมณ์ของผู้พิพากษาที่ต้องตัดสินคดีความต่างๆ ด้วยชีวิตของตัวละครอย่าง มาโนช รักสมาคม ในเรื่อง ลูกผู้ชาย ความว่า

“ทันใดนั้นสายตาคูณพระ (มาโนช) ได้สะดุดเข้ากับตัวอักษร ซึ่งจารึกอยู่บนปกหนังสือเล่มหนึ่ง เป็นเหตุให้จ้องมองด้วยความเอาใจใส่ เธอพินิจพิจารณาอยู่นาน ในที่สุดดวงหน้าอัน คร่ำเคียดก็ค่อยเปลี่ยนมาผ่องใสสดชื่นดังเก่า ประคองความ ยุ่งยากในใจได้ปลาสนาการไปสิ้น ตัวอักษรเหล่านั้นคือ บรมเดชาภาพแห่งความยุติธรรม”³⁶

ซึ่งถึงที่สุดแล้ว ความรู้สึกและประสบการณ์ทางอารมณ์ที่มาจาก จินตนาการ/ทัศนะของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ดังกล่าวแทบจะไม่มีแตกต่าง กับการสะท้อนประสบการณ์ในการตัดสินคดีความของ เกษมสันต์ วิลาวรรณ ที่บรรยายออกมาประสบการณ์ในการวินิจฉัยคดี ว่า

“เธอตรงอยู่นานว่า จะทำตามหน้าที่เพียงเพื่อให้ถูกต้องตาม กฎหมายดี หรือจะเพียรพยายามทำให้เกินหน้าที่โดยมีความ เสียง...เมื่อเงยหน้าหันไปมองฝาผนัง ตาก็เหลือบไปเห็น ข้อความว่าปี 2550 เป็นปีมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุครบ 80 พรรษา ซึ่งเธอได้เคย ตั้งปณิธานแน่วแน่ไว้ตั้งแต่วันที่ไปนั่งเฝ้าพระองค์ (ตั้งแต่ 3 นาฬิกา) ที่บริเวณลานพระบรมรูปทรงม้าในวันที่ 9 มิถุนายน 2549 ว่า เธอจะทำความดีในหน้าที่การงานเพื่อถวายแด่

36 กุหลาบ สายประดิษฐ์, *ลูกผู้ชาย*, (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2530), หน้า 244.

พระองค์ตลอดปี 2549 และปี 2550”³⁷

จากตัวอย่างดังกล่าว สมควรจะสังเกตได้ไม่ยากว่าในกระบวนการทำงานของผู้พิพากษาทั้งหลายนั้นก็มิได้ขึ้นตรงกับความเป็นเหตุและผลอย่างเคร่งครัดเท่านั้น แต่องค์ประกอบทางด้านจิตใจ (sentimental component) นั้นมีส่วนสำคัญมากในการที่ทำให้ เกษมสันต์ วิลาวรรณ กล่าวคือเนื่องจากหันไปมองฝาผนัง จึงเห็นข้อความที่เตือนให้ตระหนักว่าตนสมควรจะทำความดีคือทำเกินหน้าที่ เพื่อคุ้มครองความยุติธรรม ซึ่งไม่แตกต่างจาก มาโนช รักสมาคม ที่เหลืออกไปเห็นข้อความหนึ่งบนปกหนังสือเล่มหนึ่ง และด้วยเหตุที่การใช้อำนาจนั้นแยกไม่ขาดจากอารมณ์ความรู้สึกในฐานะที่เป็นมนุษย์ งานวรรณกรรมที่ถ่ายทอดประเด็นนี้ได้ จึงไม่อยู่นอกขอบเขตของการศึกษา “อำนาจ” เช่นกัน และเมื่ออำนาจนั้นถูกใช้โดยรัฐ กฎหมายก็ย่อมต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจนั้น ดังนั้นในภาพรวม ความรู้สึก-วรรณกรรม-สังคม-อำนาจ-รัฐ-กฎหมาย ล้วนสัมพันธ์กันทั้งสิ้น

แน่นอนว่า การศึกษากฎหมายกับวรรณกรรมในแบบดั้งเดิมของ ไหวท์ นั้นจะมุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยมาก เช่น การนำทักษะไปช่วยอ่านตัวบทกฎหมาย ช่วยให้เรียบเรียงคำพิพากษาได้สมบูรณ์ขึ้น ซึ่งพอสเตอร์ ได้วิจารณ์ไปอย่างน่าสนใจหลายประการ อย่างไรก็ตาม ในบทความชิ้นนี้ ต้องการนำเสนอมนทัศน์แบบกฎหมายกับวรรณกรรมขึ้นมาใหม่ โดยชี้ชวนให้เห็นข้อจำกัดของทั้งงานที่วางรากฐานแห่งมนทัศน์อย่างงานของไวท์ และข้อวิจารณ์ที่เน้นการใช้สอยของวรรณกรรมในทางกฎหมายอย่างพอสเตอร์ ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าว คือ การละเลยคุณค่าแบบมนุษยศาสตร์ที่เปิดกว้างรับเอาทั้ง ความซาบซึ้ง (appreciation) ปัจเจกภาพ (subjectivity) อารมณ์ความรู้สึก (emotion) และประสบการณ์ (experience) เข้ามาเป็นหน่วยวิเคราะห์ในการทำความเข้าใจมนุษย์และสังคมด้วย และในทำนองเดียวกับการศึกษากฎหมายกับสังคม นิติสำนึก งานวรรณกรรมสามารถใช้ประกอบการทำความเข้าใจกฎหมายและสังคมในมิติของปัจเจกภาพ

37 เกษมสันต์ วิลาวรรณ, *คนตัดสินคน*, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2555), หน้า 25.

ได้ โดยบทความชิ้นนี้ได้ทดลองกระบวนทัศน์ดังกล่าวเพื่อทำความเข้าใจมนุษย์และ
กฎหมายผ่านแง่มุมของวรรณกรรมให้เป็นขึ้นเป็นอันขึ้น โดยอาศัยผลงานฟีโอดอร์
ดอสโตเยฟสกีเรื่อง พี่น้องคารามาซอฟ เป็นเหยื่อแห่งการศึกษา ดังที่จะแสดงให้เห็น
เห็นในเนื้อหาส่วนถัดไป

2. ตัวตน บริบท วรรณกรรมของดอสโตเยฟสกีและพี่น้องคารามาซอฟ ในเชิงกฎหมาย

บรรดานักประพันธ์ที่เคยหรือกำลังมีชีวิตและรวมถึงงานประพันธ์ใน
หลายชาติหลายภาษาที่อยู่บนโลกมีจำนวนไม่น้อยเลยที่กล่าวถึงประเด็นกฎหมาย
ไว้โดยตรง ดังที่เคยยกตัวอย่างมาแล้ว เช่น เซ็คสเปียร์, คาฟกา, วิกเตอร์ ฮูโก หรือ
ถ้านักเขียนร่วมสมัยก็เช่น จอห์น กริแฮม (John Griham) หรือนักเขียนไทย
เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, เสนีย์ เสาวพงษ์, มาลัย ชูพินิจ, หม่อมอากาศดำเกิง
รพีพัฒน์, พุทธ บุรณสมภพ ฯลฯ หรือหากพิจารณากฎหมายก็วรรณกรรมว่าเน้น
ที่การทำความเข้าใจและซาบซึ้งกับอารมณ์ความรู้สึกแล้ว โครงเรื่องที่จะนำมาใช้ใน
การศึกษากฎหมายก็วรรณกรรมนั้นก็ไม่มี ความจำเป็นแต่อย่างใดที่โครงเรื่องจะ
ต้องสัมพันธ์กับฉากหลังหรือเป็นบริบทในโลกของระบบกฎหมาย ดังนั้น คำถาม
สำคัญจึงมาตกอยู่ที่ว่า ฟีโอดอร์ ดอสโตเยฟสกีเป็นใคร? และเพราะเหตุใด
วรรณกรรมของเขาจึงควรยกมาศึกษาในที่นี้?

เพื่อจะสร้างความกระจ่างในประเด็นนี้ ก่อนอื่นควรพิจารณาผลงานของ
เขาเสียก่อน ฟีโอดอร์ ดอสโตเยฟสกีได้ประพันธ์ผลงานชิ้นสำคัญและกลายเป็น
วรรณกรรมเอกของโลก ไม่ว่าจะเป็น บันทึกใต้ถุนสังคม (Notes from Under-
ground 1864) อาชญากรรมกับการลงทัณฑ์ (Crime and Punishment 1865-
1866) นักพนัน (The Gambler 1886) อีเดียด (The Idiot 1868-1869) ปศุจ
(The Possessed 1871-1872) และ พี่น้องคารามาซอฟ (The Brother of
Karamazov 1879-1880) ฯลฯ ผลงานเหล่านี้ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตนักเขียนด้วย รัก

ของผู้ยากไร้ (Poor People) ทุกลาย สายประดิษฐ์ ได้ให้คำแนะนำไว้อย่างน่าสนใจว่า “เรื่องราวโดยมากในหนังสือของฟิโอดอร์เป็นเรื่องราวของชนชั้นต่ำซ้ำ ของพวก วายร้าย ของคนยากจน ของขี้เมาหย่าเป ของคนบ้าคลั่ง ของผู้หญิงจำพวกเฉียว กุ้ย”³⁸ ในทำนองเดียวกับไซยนต์ รัชชกุล ที่เล่าว่าผู้อ่านจำนวนไม่น้อยไม่นิยมงาน ของดอสโตเยฟสกี “เพราะเขียนถึงแต่คนที่ผิดมนุษยมนา คนที่จมอยู่กับกองทุกข์ จิตใจที่ป่วยไข้ (sick soul) เพราะตัวละครของเขาเต็มไปด้วยคนฆ่าตัวตาย คนซั๊ก จากอารมณ์ที่ควบคุมไม่ได้ คนเสียสติ คนที่โหดร้ายต่อคนอื่นและต่อตัวเอง คนขี้เมา คนฆ่าคน คนที่บอบช้ำกับชีวิต ฯลฯ”³⁹ และยังว่ากันต่อไปอีกด้วยว่าการ อุบัติขึ้นของนักประพันธ์อย่างดอสโตเยฟสกีเป็นเหตุการณ์สำคัญในแวดวง วรรณกรรมรัสเซีย เพราะเขาได้เขียนวรรณกรรมที่สะท้อนสังคมขึ้นเป็นเล่มแรกใน รัสเซีย คือ รักของผู้ยากไร้ อีกด้วย⁴⁰

กลืนอายของงานประพันธ์แบบดอสโตเยฟสกีด้านหนึ่งมาจากเส้นทางชีวิต ที่สลับซับซ้อนของเขาเอง พื้นเพของดอสโตเยฟสกีมาจากครอบครัวชนชั้นกลาง ระดับล่าง ที่มีบิดาเป็นชายที่หยาบคาย แต่กลับมีมารดาที่เป็นราวกับแม่พระ เขาได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวิศวกรรมของกองทัพ (army engineering school) ประสบการณ์ชีวิตของเขาในช่วงนั้น คือ หลังจากมารดาผู้เมตตาของเขา เสียชีวิตไปด้วยอายุเพียง 33 ปี บิดาของดอสโตเยฟสกีก็ถูกสังหารโดยทาสในบ้าน ของเขาเอง ทำให้ดอสโตเยฟสกีมีความสนใจเป็นพิเศษกับเรื่องของความตาย ยิ่งไป กว่านั้นหลังจากการก้าวเข้าสู่วงการนักเขียนด้วยวัยเพียง 24 ปีจากผลงานเรื่อง รัก ของผู้ยากไร้ แล้ว เขาเองได้เข้าร่วมกลุ่มกับนักเขียนหัวก้าวหน้าแบบยุโรป (western

38 ศรีบูรพา, “บางตอนจากนวนิยายเรื่อง ‘สงครามชีวิต’” อ้างใน ฟิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี, ศ.ศุภศิลป์ (แปล), *อาชญากรรมกับการลงทัณฑ์*, (กรุงเทพฯ: สมิต, 2537), หน้าปกใน.

39 ไซยนต์ รัชชกุล, “ดอฟโตเยฟสกี: ผู้สร้างอาชญากรรมกับการลงทัณฑ์” ใน ฟิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี, ศ.ศุภศิลป์ (แปล), *อาชญากรรมกับการลงทัณฑ์*, (กรุงเทพฯ: สมิต, 2537), หน้า 19-20.

40 ฟิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี, ศ.ศุภศิลป์ (แปล), *อาชญากรรมกับการลงทัณฑ์*, (กรุงเทพฯ: สมิต, 2537), หน้า 8.

radical) ในยุคนั้นเช่นเดียวกับนักเขียนชาวรัสเซียอื่นๆ ทำให้เขาถูกจับและตัดสินให้ประหารชีวิต อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากได้มีการเปลี่ยนแปลงโทษให้ต้องไปใช้แรงงานที่ไซบีเรีย ซึ่งเต็มไปด้วยความยากลำบากแทน⁴¹ ผลงานของเขาจึงสะท้อนแสดงบุคลิกภาพของตัวละครที่สุดโต่ง และเต็มไปด้วยการผจญภัยทางจิตวิญญาณ และอารมณ์ความรู้สึก หากแต่เป็นความรู้สึกในด้านลบ ความรู้สึกของจิตวิญญาณที่ป่วยไข้ ของอาชญากร ของคนที่เห็นแก่ตัว ดังที่ ไชยันต์ รัชชกุล บรรยายไว้ว่า

“ดอสโตเยฟสกีบรรจงประดิษฐ์วรรณกรรมระดับงานศิลปะในฐานะสื่อถกเถียง แยกแยะ และความที่ควรจะเป็นไปของโลกและชีวิต ด้วยความเข้มข้นของภาวะจิตใจ และเนื่องจากเรื่องที่เขาเขียนถึงนั้นเป็นเรื่องทุกข์ เรื่องเศร้า เรื่องร้ายที่บีบคั้นให้ชีวิตทรมานทรมาย เจ็บปวดทั้งทางกายและทางใจ จนถึงขั้นผลักดันมนุษย์ให้ไปอยู่ขอบเหวหรือหน้าผาของการมีชีวิตอยู่ เราจึงอาจจะถือว่าเขาเป็นผู้ชุบเพลิงปรัชญาแห่งความคิดแห่งโศกนาฏกรรม (ideas of tragedies) ก็ได้ และในขณะเดียวกัน...ความคิดของมนุษย์ก็เป็นแหล่งเกิดของโศกนาฏกรรมในชีวิตด้วย...เราจึงอาจเรียกอีกว่า เขาเป็นนักบุญที่เตือนเราถึงโศกนาฏกรรมของความคิด (tragedy of ideas)”⁴²

ผลงานของดอสโตเยฟสกีจึงฉายภาพให้ผู้อ่านเห็นอารมณ์ความรู้สึกในด้านลบ และด้านที่เป็นปัญหาของมนุษย์เป็นหลัก โดยเชื่อมโยงกับเงื่อนไขต่างๆ ในชีวิตของตัวละครเหล่านั้น ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นคนที่ถูกแยกไว้ให้อยู่ในได้ฉุนของ

41 Gary Carey and James L. Robert, *The Brother of Karamazov Note*, (London and Nebraska: Cliff's Note, 1967), page 5.

42 ไชยันต์ รัชชกุล, “ดอพโตเยฟสกี: ผู้สร้างอาชญากรรมกับการลงทัณฑ์” ใน *ฟิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี, ศ.ศุภศิลป์ (แปล), อาชญากรรมกับการลงทัณฑ์*, (กรุงเทพฯ: สมิต, 2537), หน้า 21.

สังคม (subaltern) คนที่อยู่ชายขอบ ที่มนุษย์โดยมากในสังคมนั้นไม่เคยได้ทำความรู้จัก ในขณะที่เดียวกัน คนเหล่านี้ก็กลายเป็นทั้งเหยื่อและผู้ใช้ความรุนแรงในสังคมแห่งนี้ไปพร้อมกัน และที่สำคัญ คือ ชีวิตของบุคคลเหล่านี้มักสัมพันธ์กับกฎหมายและการทำผิดกฎหมายอยู่เนืองๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาชญากรรม สิทธิเสรีภาพ ทรัพย์สิน และการใช้ความรุนแรง

การศึกษากฎหมายควบคู่กับงานวรรณกรรมจากงานของดอสโตเยฟสกี จึงสมควรจะฉายภาพให้เห็นซึ่งชีวิตและอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนที่ปะทะสังสรรค์อยู่ในปริมนทลของกฎหมายโดยตรง เพราะเป็นเรื่องราวที่เป็นปัญหาของมนุษย์เองแล้ว ผลงานของเขาน่าจะชวนให้เห็นแง่มุมจากคนที่ถูกลืมน คนที่ไม่ได้รับความสำคัญและความสนใจได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าสามัญชนคนทั่วไปจะไม่มีชีวิตซับซ้อนในเรื่องของอารมณ์ความรู้สึก เพียงแต่คนชายขอบเหล่านี้โดยทั่วไปย่อมอยู่ในโลกทัศน์ที่แตกต่างจากกระบวนทัศน์ทางกฎหมาย/สังคมของตุลาการได้มากที่สุด และบนสมมุติฐานนี้ หากเชื่อตาม เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ในบรรดาผลงานของดอสโตเยฟสกีทั้งหมด “พี่น้องคารามาซอฟ” (The Brother of Karamazov) นั้นเป็นข้อสรุปรวบยอดให้กับแนวการเขียนของเขา⁴³

พี่น้องคารามาซอฟ เป็นเรื่องราวของครอบครัวหนึ่ง ที่มีจุดยึดโยงกัน คือ การเสียชีวิตอย่างมีเงื่อนไขของ ฟีโอโดร์ คารามาซอฟ (Fyodor Karamazov) ซึ่งอาจเรียกว่าคารามาซอฟผู้พ่อ ผู้ที่มีอุปนิสัยเป็นคนขี้เมาที่ติดหลงอยู่ในกามราคะ และรูปสกลิ่นเสียงทั้งปวง ดังที่ ดอสโตเยฟสกีบรรยายว่า

“เขาเป็นคนแปลกพิลึกพิลั่นอย่างที่เราพบเห็นกันบ่อยๆ หมอนี้ไม่เพียงแต่เลวชั่วเท่านั้น ยังโง่บัดซบอีกด้วย แต่เขาเป็นคนโง่ประเภทที่รู้แต่หาลู่ทางสร้างฐานะให้ตัวเองเท่านั้น พ้นจากนี้ไม่คำนึงถึงอะไรทั้งสิ้น...ค่อยๆ ทำตัวให้เป็นที่รู้จัก

43 เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “คำนำ” ใน ฟีโอโดร์ ดอสโตเยฟสกี, สดใส (แปล), พี่น้องคารามาซอฟ, (กรุงเทพฯ: ทัพบกหนังสือ, 2545), หน้า (6).

จนได้รับเชิญไปร่วมงานเลี้ยงอาหารค่ำตามบ้านเจ้าใหญ่ นายโต คอยประจบประแจงสอพลอบุคคลสำคัญ...แต่ตลอด เวลาที่มีชีวิตอยู่ชายคนนี้ทำตัวเหมือนไม่เต็มเต็ง เซ่อซ่าอย่าง ไม่มีใครในเมืองเทียบ...”⁴⁴

คารามาขอพ่ผู้พ่อแต่งงานสองครั้ง ครั้งแรกมีบุตรชายคนหนึ่งคือ ดมิตรี ซึ่งมารดาของดมิตรี ภรรยาคนแรกนั้นตัดสินใจจบชีวิตลงด้วยการฆ่าตัวตาย เพราะปัญหาสารพัดที่คารามาขอพ่ผู้พ่อที่ชาติชั่วและนำเวทนานำพามาให้ ดมิตรี คนนี้เองถูกคารามาขอพ่ผู้พ่อเป็นพ่อที่นอกจากจะไม่เลี้ยงดูแล้วยังอาศัยอุปนิสัย อันบกพร่องและน่ารังเกียจของดมิตรีเอง เบียดบังเอาทรัพย์สินที่ควรเป็นมรดก มาไว้ทั้งหมดจนกลายเป็นมูลเหตุให้สองพ่อลูกนี้ทะเลาะกันอย่างรุนแรง จนดมิตรี กลายเป็นผู้ต้องสงสัยรายสำคัญในข้อหาฆาตกรรมบิดาของตนเอง และในการ แต่งงานครั้งที่สอง ก็มีบุตรอีกสองคน ได้แก่ อีวาน และโอลชา กับภรรยาคนที่สอง ซึ่งคารามาขอพ่ได้ล่องวงมาจากผู้อุปการะคนก่อนที่จู้จู้จุกจิก แต่คารามาขอพ่ ก็ปฏิบัติต่อภรรยาคนนี้โดยถือว่าตนไม่มีความจำเป็นต้องให้เกียรติ ทั้งยังหา ประโยชน์จากความอ่อนแอและการยอมจำนนของเธอ และไม่รีรอที่จะเหยียบย่ำ ความดั่งามของชีวิตสมรส จนภรรยาคนนี้ถึงกับเสียดสีและเสียชีวิตไปในที่สุด ท้ายสุดแล้วบุตรกำพร้ามารดาทั้งสองได้รับการอุปการะจากผู้อุปการะคนเดิมของ ภรรยาคนที่สองของคารามาขอพ่

บุตรทั้งสามของคารามาขอพ่ผู้พ่อนั้นเลือกทางที่ค่อนข้างแตกต่างกัน กล่าว คือ ดมิตรี ไปเป็นนายทหารได้สักพักหนึ่ง แต่มีอุปนิสัยและวิถีการใช้ชีวิตเยี่ยงบิดา จนวันหนึ่งดมิตรีต้องเผชิญหน้ากับบิดาด้วยปัญหาความขัดแย้งเรื่องทรัพย์สินและการแย่งผู้หญิงคนเดียวกัน ในขณะที่อีวานแยกออกจากคารามาขอพ่แต่ยังเยาว์แล้ว ดำเนินชีวิตไปตามวิถีของปัญญาชนที่ศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติโดยมีความสนใจ

44 พิโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี, สดใส (แปล), **พี่น้องคารามาขอพ่**, (กรุงเทพฯ: ทับหนังสือ, 2545), หน้า 2-3.

อยู่ที่การวิพากษ์ปัญหาทางศาสนาเช่นกัน อีวานมีความรักและศรัทธาต่องานที่ดี ที่สำคัญคือเขารู้เป็นอย่างดีว่า “แม้แค่เอ่ยชื่อพอกก็เป็นเรื่องน่าละอาย” ในขณะที่ อโลซา เลือกใช้ชีวิตอย่างชาวดัตช์ เพราะเชื่อว่าวัดเป็นหนทางเดียวที่เขาพอจะจินตนาการ ได้ว่าเป็นหนทางในอุดมคติที่วิญญาณจะรอดพ้นจากความเลวร้ายเศร้าหมอง ของชีวิตทางโลกไปสู่แสงแห่งความรัก อโลซา เชื่อมั่นและยึดถือบนหนทางนี้มิใช่ เพราะเป็นพวกคลั่งศาสนา หากแต่เพราะเขาได้พบกับซอสสิมา ผู้เป็นพระอาวูโส ที่มีความพิเศษมาก เรื่องราวของพี่น้องคารามาขอพทั้งสามคน คือ คารามาขอพ ผู้พ่อได้ถูกฆาตกรรมโดยผู้ต้องสงสัยอันดับแรกคือ ดมิตรีผู้ที่ไม่เคยปฏิเสธว่าเกลียดชังและอยากจะสังหารบิดาตนเอง ในขณะที่อีวานก็รังเกียจและละอายที่มีคารามาขอพเป็นบิดาจนยินยอมให้ใครก็ตามในโลกนี้ขจัดบิดาของตนไป แต่ถึงแม้ว่ามนุษย์ทุกคนในวรรณกรรมเรื่องนี้จะน่ารังเกียจและเกลียดชังซึ่งกันและกันอย่างไม่รู้จัก และไร้เหตุผลก็ตาม มนุษย์ในเรื่องนี้ล้วนแสดงความอ่อนแอและความน่าเห็นอกเห็นใจเมื่ออยู่ต่อหน้า อโลซา

เมื่ออยู่ต่อหน้าอโลซา ตัวละครอย่าง ดมิตรี ผู้ประกาศว่าจะสังหารบิดา ก้าวร้าว และหยาบคาย ที่ทะเลาะเย้ยแย้งผู้หญิงคนเดียวกับบิดามาเป็นภรรยา กลับยอมรับผิด แสดงความสำนึก และยอมให้คู่หมั้นของตนแต่งงานกับน้องชายต่างมารดาอย่างอีวาน ดังความว่า

“พี่สาบาน อโลซา... นายจะเชื่อหรือไม่ก็ตาม แต่มันก็เป็นเรื่องจริง เหมือนที่พระเจ้าทรงศักดิ์สิทธิ์และพระเยซูเป็นพระผู้ไถ่บาปของพวกเรา พี่สาบานได้ว่า ถึงแม้ตอนนี้พี่จะเยาะหยันความรู้สึกที่ตึงามของเธอ แต่พี่ก็รู้ตัวว่าจิตวิญญาณของพี่ต้อยกว่าเธอเป็นล้านเท่า ความรู้สึกละเอียดอ่อนของเธอนั้นจริงใจ สูงส่งราวกับความรู้สึกของนางฟ้า โศกนาฏกรรมอยู่ตรงที่พี่รู้เรื่องนี้ดี จะเป็นอะไรไปละ ถ้าคนเราจะพูดโผงผางไปบ้างพี่เป็นอย่างนั้นไม่ใช่หรือ แต่พี่ก็พูด

ด้วยความจริงใจ จริงใจที่สุด สำหรับอิวานนั้นพีก็พอจะเข้าใจ ได้ ว่าตอนนี้เขาคงกำลังสาบแช่งธรรมชาติดูอยู่ เมื่อเทียบกับ คนที่มีสติปัญญาอย่างเขานะ ใครล่ะที่เธอควรจะชอบ เธอจะ มาชอบคนเลว ที่แม่หมั้นหมายกับเธอแล้วก็ยังเที่ยวเสเพล ต่อหน้าชาวเมืองไปทั่ว ไม่ระงับยับยั้งแม้ต่อหน้าคู้หมั้นของ ตัวเอง คนอย่างพินี่หรือที่เธอจะมาชอบ แล้วปฏิเสธอิวาน ทำไม่ถึงเป็นอย่างนั้นล่ะ ก็เพราะผู้หญิงนี่ชอบที่จะทำร้ายชีวิต ทำลายอนาคตตัวเองเพื่อความมกตัญญู เหลวไหลแท้ๆ! พีไม่เคยพูดทำนองนี้กับอิวาน เขาเองก็ไม่เคยแยมออกมาสัก คำ ไม่เลย แต่โชคชะตาจะเป็นผู้ตัดสินเอง คนที่เหมาะสมก็ จะได้อยู่ในที่ที่ถูกของตนเอง ส่วนคนไร้ค่าก็ต้องกลับไปอยู่ ตามซอกเล็กตรอกน้อยไฮโครกอย่างที่เขาเคยอยู่ ก็เขารัก ที่ทางอย่างนั้นนี่ เขารู้สึกสบายเมื่อได้อยู่ตรงนั้น แล้วเขาก็จะ ต้องตายไปในปลักตมและกลืนหมิ่นที่วิญญูณเขาเป็นผู้เลือก เอง พีเกรงว่าพีได้พูดอะไรที่โละเทอะไปมาก ถ้อยคำที่เอา มาใช้ก็อาจน่าเบื่อเหมือนพูดตามบุญตามกรรม แต่พีก็ได้ ตัดสินใจแล้ว และมันจะต้องเป็นอย่างนั้น พีจะไปตามทาง ของพินี่ในตรอกเล็กซอกซอยนั้นแหละ และเธอจะต้องแต่งงาน กับอิวาน”⁴⁵

เช่นเดียวกับ อิวาน ผู้ที่ถือดีและหย่อหยิ่งมาตลอดชีวิต เพราะความเป็น ปัญญาชนของตน และถึงแม้ทั้งคู่จะมีทัศนคติที่ตรงกันข้ามกันเกี่ยวกับความเชื่อพื้น ฐาน ศาสนา และพระเจ้าก็ตาม อิวานก็ยอมเปิดเผยแง่มุมของความอ่อนน้อมต่อ หน้าอโลซา เช่นกัน ดังความว่า

“นี่นะพ่อหนุ่ม พิจารณาเมื่อพีจากไปแล้ว อย่างน้อยในโลกนี้

45 เรื่องเดียวกัน หน้า 152-153.

พี่ก็มีนายอยู่...แต่ตอนนี้พี่เห็นแล้ว พ่อโยคีที่รักว่าใจแกไม่มีที่ว่างสำหรับพี่เลย พี่จะไม่วันปฏิเสศสูตรที่ว่า ‘ทุกอย่างย่อมทำได้’ แต่นายปฏิเสธพี่ ที่คิดอย่างนั้นใช่ไหม...นี่นะ อโลชา... ถ้าพี่มีเวลามากพอได้ชื่นชมไปไม่แรกผล พี่จะรักมัน เพื่อเตือนความทรงจำถึงนาย แต่ได้รู้ว่านายอยู่ที่ไหนสักแห่งในเมืองนี้ พี่ก็พอใจแล้ว แต่พี่ก็ยังไม่ละตณหาชีวิตทรอกนะ นายว่าแค่นี้พอมั้ย ถ้านายชอบก็รับไว้ ถือเป็นกาการประกาศความรักก็แล้วกัน เอานะ ตอนนี้นายไปทางขวา พี่ไปทางซ้าย แค่นี้จะได้ยินมั้ย พ่อแค่นี้...”⁴⁶

แม้แต่คารามาขอพคนพ่อ ที่ได้ชื่อว่าเป็นจำอวดที่เลวร้ายที่สุดในวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้ไม่เคยปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อภรรยา บุตร หรือแม้แต่ชาวเมือง เซนต์ปีเตอร์เบิร์กสักคนเดียวก็ตาม ก็ยอมเปิดเผยความรู้สึกนึกคิดของตนต่ออโลชา ทั้งที่ตลอดเรื่องจนสิ้นชีวิตเขาไม่เคยพูดจาดี ๆ กับใครเลยแม้แต่คนเดียว ดังถ้อยคำว่

“พ่อยังหนุ่มอยู่เลย อายุห้าสิบห้าเอง พ่ออยากจะอยู่หนุ่มอย่างนี้ไปอีกสักยี่สิบปี ถ้าพ่อแก่ ก็จะกลายเป็นคนน่ารังเกียจ ใครก็ไม่อยากมาดูแล ตอนนั้นแหละที่พ่อต้องการเงินมากนี้เอง พ่อถึงได้เก็บ-เก็บเงินเพื่อตัวเองเท่านั้น อโลชาลูกรัก พ่ออยากให้แกรู้เรื่องนี้ไว้ เพราะพ่อตั้งใจจะใช้ชีวิตน่ารังเกียจอย่างนี้ไปจนตาย จำไว้เถิดลูก ว่าในความชั่วณะมันมีความหอมหวาน ใครๆ ก็ประณามมัน แต่ก็อยู่กับมัน แอบทำกัน แต่พ่อซีเปิดเผยเลย เพราะพ่อพูดตรงๆ นะซี! ใจ่พวกรักความชั่วทั้งหลายพวกนั้นมันถึงได้โจมตีพ่อ ส่วนใจ่สวรรค์ของแกนั้นนะพ่อคุณ พ่อบอกได้เลยว่าพ่อไม่ต้องการสักนิด ถึงมันจะ

46 เรื่องเดียวกัน หน้า 351.

มีอยู่ มันก็ไม่ใช่ที่ที่เหมาะสมกับสภาพบุรุษ ตามความเห็นของ
พ่อ คนที่ตายไปแล้วไม่ตื่นมาอีกหรือ ต่อจากนั้นก็ไม่มีอะไร
จำไว้แกอยากสวดมนต์ให้วิญญาณพ่อก็จงสวด ถ้าไม่สวดแก
ก็ไปลงนรกแล้วกัน ปรัชญาของพ่อเป็นอย่างนี้...”⁴⁷

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล วิเคราะห์ว่าพี่น้องทั้งสามในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็น
ภาพทัศนยะของ ดอสโตเยฟสกี ที่มีต่อ “มนุษย์” คือ คนอย่าง ดมิตรี ผู้ที่ถอดแบบ
มาจากบิดา คือ ฟิโอโดร์ คารามาซอฟ นั้นเป็นมนุษย์ที่ติดอยู่ในกามราคะ ที่อาจ
เรียกได้ว่าเป็นโลกิยชน (Sensualist) ที่ปฏิบัติตนไปตามตามตัณหาและสำนึกส่วนตัว
โดยแท้ ในขณะที่ อีวาน เป็นตัวแทนของมนุษย์ที่นำพาชีวิตด้วยเหตุผล หรือที่เรียก
กันว่านักเหตุผลนิยม (Rationalist) ที่มองว่าการประพฤติดตนของมนุษย์ต้องพ้นไป
จากความรู้สึกส่วนตัวแต่ต้องสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์ที่เรียกว่าความเป็นเหตุเป็นผล
คนอย่างอีวานจะมองว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์อาจเชื่อถือได้ต้องเป็นสิ่งที่สามารถ
อธิบายได้ เขาจึงรักเหตุผลเสียยิ่งกว่ามนุษย์ที่มีเลือดมีเนื้อ และสุดท้ายคือคนอย่าง
อโลชา คารามาซอฟ ที่ใช้ความรักนำพาชีวิต และต้องการแสวงหาความสงบสุขทาง
จิตวิญญาณ (Spiritualist)⁴⁸ ทั้งนี้ ต้องเน้นไว้ด้วยว่าการที่อโลชาดำรงตนอยู่ในโลก
ของนักบวชมิได้หมายความว่าเขาจะต้องเป็นคนคลั่งศาสนา และแน่นอนการที่
บุคคลอยู่ในร่วมของศาสนธรรมก็มีได้หมายความว่าบุคคลนั้นจะกลายเป็นคนอย่าง
อโลชาโดยปริยาย

แต่ก่อนที่จะลงรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของมนุษย์ทั้งสามแบบกับ
ประเด็นทางกฎหมาย สิ่งที่ต้องเกริ่นไว้แต่เนิ่นๆ คือ แนวทางการวิเคราะห์
ของบทความชิ้นนี้ คือการทำความเข้าใจ “ตุลาการ” และโดยสอดคล้องกัน นัก
วรรณกรรมวิจารณ์เกือบทั้งหมดในโลกตะวันตกล้วนแต่มีความเห็นไปในทำนอง

47 เรื่องเดียวกัน หน้า 230-231.

48 เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “คำนำ” ใน ฟิโอโดร์ ดอสโตเยฟสกี, สดใส (แปล), พี่น้องคารามา
ซอฟ, (กรุงเทพฯ: ทัพบกหนังสือ, 2545), หน้า (9).

เดียวกันว่าหัวใจของวรรณกรรมชิ้นนี้ อยู่ที่บทที่ว่าด้วย “ตุลาการศาลศาสนา” (the Grand Inquisitor) ซึ่งเป็นฉากที่ว่าด้วยการสนทนาเรื่อง ตุลาการศาลศาสนา ที่บริภาคพระเยซูที่อ้างว่าตนเป็นผู้ไถ่บาป แน่ใจว่ากรากกล่าวถึง “ตุลาการศาลศาสนา” ในที่นี้ย่อมมิได้หมายถึง “ตุลาการ” ในฐานะที่ประกอบวิชาชีพทางกฎหมายโดยตรง แต่สถานภาพที่ตรงกัน คือ ทั้งตุลาการศาลศาสนาในที่นี้ และตุลาการในฐานะนักกฎหมาย ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจชี้ขาดวินิจฉัยความถูก/ผิดของสรรพสิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเทียบเคียงกับโลกปัจจุบันที่กฎหมายมีเนื้อหาครอบคลุมทุกเรื่อง และมีอาญาสิทธิ์ในการให้คุณให้โทษเสียยิ่งกว่าศาสนา

ฉากของตุลาการศาลศาสนาตามทีอีวานเสน่อขึ้นมา คือ เมืองเซวิลส์ ประเทศสเปน ที่ศาลศาสนามีอำนาจและอิทธิพลมหาศาลได้สั่งประหารชีวิตมนุษย์จำนวนมากที่แยกศาสนา โดยอีวานได้สมมุติว่าพระเยซูทรงเสด็จกลับมาเยือนโลกมนุษย์อีกครั้งหนึ่งเป็นช่วงเวลาสั้นๆ และปรากฏตัวต่อหน้าฝูงชนจำนวนมาก โดยที่ผู้คนทั้งหลายล้วนแต่ระลึกได้นั้นคือพระเยซู จนในที่สุดพระเยซูก็ต้องเผชิญหน้ากับตุลาการศาสนาที่ฟังสั่งเผาผู้แยกศาสนานับร้อยๆ คนไปเมื่อไม่นาน ตุลาการศาลศาสนามีบุคลิกภาพคือรูปร่างสูง ตัวตรง แก้มตอบ ตาลึกแต่ก็เป็นประกาย และสูงอาย ในครานี้เมื่อไม่ได้อยู่ในพิธีการก็แต่งกายด้วยเครื่องแบบเนื้อหยาบของพระผู้ช่วย ซึ่งต่างจากในงานพิธีกรรมที่ตัดสินชีวิตผู้คนที่ราชาคณะหรือตุลาการศาลศาสนานี้ได้เคยแต่งเครื่องแบบพระราชอาณัติงามมั่งมีเมื่อพระเยซูและตุลาการศาลศาสนาเผชิญหน้ากัน ตุลาการศาลศาสนาสั่งให้องครักษ์จับตัวพระเยซู⁴⁹ ความที่ปรากฏตอนนี้นับเป็นเรื่องประหลาด เพราะตุลาการศาลศาสนาเป็นพระราชอาณัติของศาสนาคริสต์เองด้วยซ้ำ กลับจับเอาศาสดาที่มากโปรดให้ถูกดำเนินคดี เรื่องประมาณนี้ก็เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่าง “กฎหมาย” กับ “ผู้พิพากษา” ซึ่งหลายๆ ครั้งตัวบุคคลด้วยโลกทัศน์ส่วนตัว ความหวังดี หรืออื่นๆ ก็ตาม อาจทำร้ายและทำลายที่มาของตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาเอง เช่น

49 ฟิโอโดร์ ดอสโตเยฟสกี, สดใส (แปล), *พี่น้องคารามาซอฟ*, หน้า 331.

การยอมรับคำสั่งของคณะรัฐประหารเป็นกฎหมายก็ดี การบิดเบือนกฎหมายเพื่อรักษาความเป็นธรรมตามที่ชนะของตนเองก็ดี เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อตุลาการศาลศาสนาจับตัวพระเยซูไว้ ศาสนิกชนทั้งหลายที่เคยขอพระเยซูล้วนตัวสั่นสยบยอมอำนาจของตุลาการ ก้มหัวลงจนค้อมศีรษะจรดพื้น และหลีกเลี่ยงให้องค์ริ้วของตุลาการเหล่านั้นจับกุมพระเยซูท่ามกลางความเจ็บปวดความตาย⁵⁰ ฉากนี้จึงเป็นราวกับภาพสะท้อนให้ผู้อ่านย้อนคิดความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับตุลาการ ว่ากฎหมายที่แท้ันเปรียบเสมือนพระเยซูนั้นมีความหมายเพียงใดเมื่อเทียบกับบุคลิกภาพและอำนาจของผู้พิพากษาตุลาการในฐานะบุคคล

หลังจากจับกุมพระเยซูไว้ ตุลาการศาลศาสนาไม่ได้สนใจพระเยซูแม้แต่น้อย ดังข้อความว่า “ข้าไม่รู้หรือว่าเจ้าเป็นใคร และไม่ต้องการรู้ด้วยไม่ว่าเจ้าจะเป็นพระองค์ หรือแค่มีอะไรเหมือนพระองค์ก็ตามที พรุ่งนี้เราจะตัดลิ้นโทะ ให้เฝ้าเจ้าที่หลักประหาร ฐานเป็นคนแยกศาสนาต่ำช้าที่สุด”⁵¹ คำพูดเหล่านี้ อิวาน ที่เป็นกระบอกเสียงของคอสโตเยฟสกีในฐานะปัญญาชน ได้อธิบายว่า คำพูดของตุลาการศาลศาสนานี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องจริงหรือไม่ก็ตาม อย่างน้อยที่สุดมันเป็นการพูดความในใจของเขาออกมา ซึ่งเป็นความในใจที่เก็บเงียบไว้ถึงเก้าสิบปี ว่าคำสอนของพระเยซูที่ประกาศว่า “เราจะทำให้เจ้าเป็นอิสระ” เป็นฝีมือของการทำงานแห่งตุลาการศาลศาสนาที่สิบห้าทศวรรษที่ผ่านมา พร้อมกับความคิดเรื่อง “เสรีภาพ” นั่นก็สร้างปัญหาให้กับเหล่าตุลาการศาลศาสนารุ่นแล้วรุ่นเล่าอย่างไม่รู้จบ จนทางแก้ปัญหาย่างเดียวที่ตุลาการเหล่านี้มองออกคือการที่สามัญชนทั้งหลายสละเสรีภาพแล้วนำมาวางไว้แทบเท้าตุลาการศาลศาสนาให้มีการจัดการ⁵² เพื่ออธิบายข้อจำกัดของพระเยซู ตุลาการศาลศาสนาได้อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า พระเยซูยอมมนุษย์สูงส่งไป เพราะธรรมชาติมนุษย์นั้นอ่อนแอ

50 เรื่องเดียวกัน หน้า 331.

51 เรื่องเดียวกัน หน้า 332.

52 เรื่องเดียวกัน หน้า 333.

ชั่วร้าย ไม่มีค่า แต่มีวิญญานกบฏ สุดท่ายภายใต้เสรีภาพที่ปราศจากการดูแลคนเหล่านี้จะทำลายล้างศาสนาของพระเยซูเอง แต่ขณะเดียวกันการดูแลอย่างใกล้ชิดก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับเสรีภาพไม่ได้ ตุลาการศาลศาสนารุ่นแล้วรุ่นเล่าจึงเลือกที่จะหันหลังให้กับพระเยซูที่เชื่อในเสรีภาพของการเลือกนับถือพระเจ้า พวกเขาเลือกใช้อำนาจบังคับให้เกิดความดูแลและการอุปถัมภ์ค้ำชูแทน เพราะหน้าที่ที่พระเยซูเรียกร้องให้กับสามัญชนทั่วไปนั้นยิ่งใหญ่เกินไป และคนเหล่านั้นไม่มีความผิดที่เขาอ่อนแอจนไม่อาจจะรับของกำนัลอันน่าเกรงขามอย่างเสรีภาพได้ ดังนั้นแทนที่ตุลาการศาลศาสนาเหล่านี้จะยึดมั่นในพระเจ้าและพระเยซูตามหลักการที่ควรจะเป็น ในทางปฏิบัติและทดลองมากกว่าสิบห้าศตวรรษ พวกเขากลับเลือกที่จะเชื่อในพลังสามอย่างที่สามารถอำนวยความสะดวกที่แท้ให้กับมนุษย์ที่ถูกสร้างอย่างชั่วร้าย ได้แก่ ปาฏิหาริย์ (miracle) เรื่องลึกลับ (mystery) และอำนาจ (authority)⁵³

ในฐานะนักเรียนกฎหมาย สิ่งที่เราเรียนรู้บทบาทของตุลาการได้ คือ ตุลาการในโลกของกฎหมายนั้นแทบไม่ต่างอะไรจากตุลาการศาลศาสนาใน ฟีนอลคารามาซอฟ เพราะด้วยคติของหลักการปกครองโดยกฎหมาย (the rule of law) อำนาจของกฎหมายสถาปนาในโลกตะวันตกได้ด้วยการมีรากฐานของความสามารถในการสำนึกถึงอำนาจที่สูงสุดและเลิศพจนแดนได้ เหมือนอำนาจของพระบุตรแห่งพระเจ้า (supremacy of the son of god) และข้อความคิดดังกล่าวนำไปสู่การออกแบบหลักการปกครองโดยกฎหมายที่มุ่งให้เกิดความสูงสุดของรัฐธรรมนุญ (the supremacy of the Constitution) ในประเด็นนี้ฟรานซิส ฟูกูยามา (Francis Fukuyama) ได้วิเคราะห์ว่า หลักการปกครองโดยกฎหมายเกิดขึ้นในสังคมตะวันตกเพราะสังคมแห่งนั้นเคยถูกครอบงำด้วยอำนาจสูงสุดมาก่อน และเมื่อเกิดการปฏิรูปศาสนาจึงเป็นเหตุให้มีการจำกัดของเขตศาสนาลง และประดิษฐ์คำอธิบายเกี่ยวกับรัฐขึ้นมาใหม่เช่นความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยที่มีความสูงสุด จนถึงหลักคิดเรื่องการปกครองโดยกฎหมายที่มองว่า กฎหมายคือองค์รัฐอธิปไตย (the

53 เรื่องเดียวกัน หน้า 333.; Gary Carey and James L. Robert, *The Brother of Karamazov Note*, (London and Nebraska: Cliff's Note, 1967), page 47.

Law is the sovereign) ในขณะที่โลกตะวันออกไม่เคยถูกรอบงำด้วยความคิดชุดเดียวที่มีความสูงสุดมาก่อน ฟูกูยามา จึงวิเคราะห์ว่ามันเป็นไปได้ยากตั้งแต่ต้นที่คนในสังคมตะวันออกจะสามารถจินตนาการถึงความสูงสุดของรัฐธรรมนุญได้ เพราะที่ผ่านมาในประสบการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพวกเขาไม่เคยมีอะไรที่สูงสุดมาก่อน⁵⁴ ด้วยการผนวกเอาวิถีคิดของฟูกูยามาเข้ากับพี่น้องคารามาซอฟ จึงสามารถเห็นภาพที่เทียบเคียงกันได้ระหว่าง กฎหมายกับพระเจ้า/ตุลาการศาลศาสนากับตุลาการนักกฎหมาย กล่าวคือ ตุลาการศาลศาสนาปฏิบัติหน้าที่ในนามพระเจ้า ตุลาการนักกฎหมายก็ปฏิบัติหน้าที่ในนามของกฎหมายเช่นเดียวกัน

ดอสโตเยฟสกี บรรยายในตุลาการศาลศาสนาอย่างละเอียดเพื่อให้เห็นความขัดแย้งกันระหว่าง พระเจ้า/พระเยซูกับตุลาการศาลศาสนา เนื่องด้วยในทางปฏิบัติ พระเจ้าเป็นสิ่งที่คลุมเครือ ตลอดจนกติกากาที่วางไว้สูงส่งของพระเจ้านั้นไม่อยู่ในความสามารถของตุลาการศาลศาสนาจะนำไปปฏิบัติได้ สุดท้ายแล้วเส้นทางแห่งเสรีภาพกลายเป็นการเป็นทาสภายใต้เจตนาดีและปฏิบัติการของตุลาการศาลศาสนา ในทำนองเดียวกัน ระหว่างกฎหมายกับตุลาการ ถึงแม้ผู้พิพากษาจะถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามกฎหมายก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติตุลาการย่อมหลีกเลี่ยงความบกพร่องไม่ได้ การบังคับใช้กฎหมายหรือบังคับบัญชาผู้คนตามภารกิจและเจตนารมณ์ของกฎหมายจึงบิดเบี้ยวไปจากตัวบทกฎหมายบ้าง ก็ไม่ต่างจากอำนาจของตุลาการศาลศาสนาที่อาศัยปาฏิหาริย์ เรื่องลึกลับ และอำนาจ ของสถาบันทางกฎหมายในการสร้างความเชื่อมั่นแก่สาธารณชน ประเด็นนี้อาจเรียกได้ว่ามิติที่ไม่เป็นทางการของอำนาจตุลาการ (informal aspect of judicial power) หรืออำนาจทางวัฒนธรรมกฎหมายไทยของตุลาการ (cultural power of Thai legal system) ที่แสดงออกมาผ่านการประกอบสร้างอัตลักษณ์ตุลาการ การออกแบบสถาปัตยกรรม ภาษากฎหมาย การมีเครือข่ายสัมพันธ์กับสถาบันเชิงวัฒนธรรมต่างๆ เป็นต้น⁵⁵

54 Francis Fukuyama, *The Origins of Political Order*, (New York: Profile Book, 2012) page 245-320.

55 ดูรายละเอียดใน กฤษณ์พร โสมณวัตร, “อำนาจแห่งอัตลักษณ์ตุลาการ”, นิตยสารสังคมศาสตร์

ท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างตัวการ (พระเจ้า) กับตัวแทน (ตุลาการศาลศาสนา) ดังกล่าว ดอสโตเยฟสกี ดูเหมือนจะไร้หนทางในการแสวงหาทางออกใดๆ เพราะพระเจ้ามีความบกพร่องที่มองมนุษย์สูงค่าจนเรียกร้องจากมนุษย์มากเกินไป มอบเสรีภาพแต่ทิ้งร้างให้ปราศจากการดูแล ส่วนตุลาการศาลศาสนาก็รู้สึกตำหนิพระเจ้าอย่างแท้จริง และเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจว่าเสรีภาพของมนุษย์จะไม่นำมาซึ่งความสุขแก่มนุษย์เอง ทั้งตุลาการศาลศาสนาและพระเจ้าล้วนแต่ปรารถนาดีต่อมนุษย์ทั้งสิ้น เช่นเดียวกัน ระหว่างกฎหมายกับตุลาการ การแสวงหาอำนาจและเล่นการเมืองของตุลาการนั้นมีโอกาสจะเป็นไปเพื่อเป้าหมายที่ดีงามอย่างบริสุทธิ์ใจเช่นเดียวกันว่าฝักฝ่ายทางการเมืองใดเป็นปัญหาแก่สังคม ประเด็นนี้คงป่วยการที่จะถกเถียง เพราะในชีวิตจริงที่ดำรงอยู่ไม่มีผู้เขียนมาบรรยายกับผู้อ่านให้ชัดเจนว่าตัวละครแต่ละตัวรู้สึกอย่างไร แต่การอ่านวรรณกรรมก็ช่วยให้เราเข้าใจความคิดของตุลาการศาลศาสนาที่อัดอั้นไม่มีโอกาสได้พูดความรู้สึกของตนมาจนบั้นปลายของชีวิต

หากพิจารณาใน พี่น้องคารามาซอฟ ความหวังเดียวที่จะยุติข้อพิพาทระหว่างพระเจ้ากับตุลาการศาลศาสนา ระหว่างมนุษย์แต่ละประเภท คือ คนที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักต่อเพื่อนมนุษย์อย่างซอสสิมา และอโลซา ที่ไม่ว่าจะเป็นนักเหตุผลนิยมหรือโลกีย์ชน ต่างก็สยบยอมและลดความเป็นตัวเองลง รับผิดชอบ แสดงความรู้สึก ขอโทษ และให้อภัยต่อกันและกัน ดังนั้น ต่อหน้าอโลซา เราจึงสามารถเห็นคนอย่าง คารามาซอฟคนพ้อมีข้อดีในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งจริงใจและเชื่อมั่นในตัวเอง เห็นความรักในชีวิตของนักเหตุผลนิยมอย่างอิวาน ตลอดจนเห็นความอ่อนโยนของคนที่ย้ายบ้านแบบดมิตรี ตัวละครแต่ละตัวจึงมิได้มีบุคลิกภาพสุดโต่งอย่างที่นักวิจารณ์หลายคนได้วิจารณ์ไว้ ซึ่งการศึกษาให้เห็นคนเป็นคณดังกล่าวนี้เอง คือ ทัพยิวิมานของนักเรียนมนุษยศาสตร์ และหากจะตั้งโยงให้เห็นความเป็นมนุษย์ของระบบกฎหมาย ภารกิจในการเห็นตัวแสดงต่างๆ ในระบบกฎหมาย

7,1/2557 (มกราคม-มิถุนายน): 77-120.; กฤษณ์เพชร โสมณวัตร, “การก่อรูปของอำนาจปัญญาชนนักกฎหมายไทย”, ชุมทางอินโดจีน 4,7/2558 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 5-21.

เป็น “มนุษย์” ก็ย่อมมีความสำคัญไม่แพ้กัน และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น คือ หากจะมีมนุษย์ที่ทำหน้าที่ในการระงับข้อพิพาทระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่มีความลุ่มลึกในเรื่องตัวตนและความรู้สึกนั้น ตัวแบบในอุดมคติของผู้ระงับข้อพิพาทหรือตุลาการนั้น ย่อมต้องมีลักษณะเป็นคนที่เชื่อมไปด้วยความรักแฉกเช่นกับบอโลซา เพราะด้วยความรักเท่านั้นที่ทำให้เกิดการยอมรับและการให้อภัยขึ้นระหว่างผู้คนที่เกลียดชังกัน ซึ่งถ้าคิดแบบดอสโตเยฟสกีก็ย่อมเข้าใจได้ว่าปาฏิหาริย์ เรื่องลึกลับ และอำนาจถึงแม้จะเป็นรากฐานแห่งอำนาจที่ปรากฏอยู่ในงานวรรณกรรมและสังคมต่างๆ มันก็เป็นเพียงอำนาจของตุลาการที่ทำให้มนุษย์เป็นเพียงทาส และเป็นเพียงความสุขอย่างหยาบๆ เท่านั้น

กระนั้นก็ตาม อนาคตของคนอย่างบอโลซา คือตัวละครอย่างซอสซิมา ที่แม้จะมีชีวิตจนแก่เฒ่า แต่ตลอดทั้งเรื่องของพี่น้องคารามาซอฟ ผู้อ่านย่อมสังเกตได้ไม่ยากว่าคนอย่างบอโลซามีอยู่น้อยเกินไป คือที่แค่สองคนเท่านั้น ซอสซิมากับบอโลซา สอดคล้องกับที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล วิเคราะห์ไว้ว่า “ถ้าพึงเหตุผลและความถูกต้องทางสังคมนั้น มีอาจแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ แต่ก็อีกนั่นแหละ มาถึงตอนนี้ดูเหมือนว่าเขาเองก็จมนม หากฝากโลกไว้ในมือผู้ทรงศีล คนเหล่านี้ก็มีน้อยเกินไปที่จะรับภาระอันหนักอึ้ง โลกต้องการความรัก แต่ความรักมีไม่พอ”⁵⁶ ยิ่งไปกว่านั้นขึ้นชื่อว่าเป็นมนุษย์ต่อให้ตั้งงามเพียงใดก็ตาม ย่อมมีข้อจำกัดในเรื่องของอายุขัย ดังความว่า “หลวงพ่oszอสซิมาเป็นคนดีที่สุดเท่าที่มนุษย์จะดีได้ แต่ทันทีที่ท่านตายไป ผู้คนต่างก็พากันซุบซิบนินทาว่าศพของท่านเหม็นก่อนเวลาอันควร...มนุษย์ส่วนใหญ่นั้นชั่วร้ายเกินไป”⁵⁷

พี่น้องคารามาซอฟ อาจมิได้กล่าวถึงบริบททางกฎหมายหรือตุลาการโดยตรง แต่ในรูปลักษณะที่ดูเหมือนไม่เกี่ยวข้องนี้ พี่น้องคารามาซอฟ ก็สามารถให้แง่คิดได้หลายประการไม่ว่าจะเป็นที่มาแห่งอำนาจของตุลาการ มาจากต้นตอแห่ง

56 พีโอโดร์ ดอสโตเยฟสกี, สดใส (แปล), พี่น้องคารามาซอฟ, หน้า (10).

57 เรื่องเดียวกัน หน้า (10).

อำนาจอย่างพระเจ้า หรือมาจากการปะทะสังสรรค์กันในวิถีคิดของผู้ที่เป็นตัวแทนของพระเจ้าในโลกมนุษย์ เรื่องนี้สะท้อนให้ย้อนคิดได้เช่นกันว่าความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับตุลาการต้องดำรงอยู่อย่างไร ตุลาการจะเป็นเพียงแค่เครื่องแปลและคำนวณความหมายที่ไร้ชีวิตจิตใจ หรือการใช้อำนาจแห่งกฎหมายทุกครั้งย่อมมีเจตจำนงของตนเสมอ ซึ่งเจตจำนงนี้อาจขัดหรือแย้งกับพระเจ้าหรือกฎหมายก็ย่อมเป็นไปได้เช่นกัน ตลอดจนบุคลิกภาพแห่งอำนาจตุลาการที่มักเน้นเรื่องของชีวิตประวัติที่โดดเด่น ความสามารถในทางกฎหมายที่เก่งกาจราวกับปาฏิหาริย์ เก็บงำตัวเองอยู่ภายใต้ผมปลอม ชุดครุย และปรากฏกายซุกซำราวกับงานวินิจฉัยคดีเรื่องลึกลับ และมีความสามารถในการนิยามความหมายซึ่งถูกขีดผิดให้กับผู้คนในทุกๆ เรื่อง ราวกับมีอำนาจอยู่เบ็ดเสร็จ ทั้งหมดนี้อาจจำเป็นในสังคมที่มนุษย์ปรารถนาจะเป็นทาส แต่หากสังคมที่ต้องการการระงับข้อพิพาทที่ไม่มีอำนาจกดทับ ไม่มีใครต้องยอมตนลงเป็นทาส แล้วละก็ บุคลิกภาพของคนอย่างอโลซากลักลับกลายเป็นเรื่องสำคัญเสียยิ่งกว่า ปาฏิหาริย์เรื่องลึกลับ และอำนาจ แต่คนแบบนี้ก็มีจำนวนเล็กน้อยและต้องล้มตายไปในที่สุด สุดท้ายจึงดูเหมือนกับว่าดอสโตเยฟสกีจะไม่ได้ตอบอะไรเป็นชิ้นเป็นอันเกี่ยวกับผู้พิพากษาและตุลาการเลย

แต่สาระสำคัญของทั้งงานวรรณกรรมและงานวิชาการอาจไม่ใช่เน้นที่การให้คำตอบ เพราะลำพังการตั้งคำถามที่ดี นั่นก็เป็นคุณค่าที่สำคัญแล้ว ดังที่เราจะพิจารณาในส่วนถัดไป

3. วรรณกรรมศึกษา: ประสบการณ์กับความรู้สึกมิตินี้ที่ขาดหายของการศึกษากฎหมาย

หน้าที่ของเนื้อหาส่วนนี้คือการสรุปและหาทางลงให้กับบทความขนาดยาวนี้เสียที่นักเรียนกฎหมายเรียนรู้อะไรจากงานวรรณกรรมได้หรือไม่? การตอบคำถามนี้ตอบได้ไม่ยาก เพราะนอกเหนือจากงานวรรณกรรม มนุษย์อาจเรียนรู้จากสรรพสิ่งได้ทั้งสิ้นเพื่อเข้าใจโลก สังคม และปัจเจกมากขึ้น การกล่าวเช่นนี้

เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่าการศึกษานวทฤษฎีเกี่ยวกับวรรณกรรมมิใช่วิธีการเดียว หรือ แม้แต่จะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการทำความเข้าใจมนุษย์และกฎหมาย และเฉกเช่น เดียวกันไม่ว่าจะเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ ทั้งหมดนี้ล้วนแต่มีข้อจำกัดในการอธิบายมนุษย์ สังคม และ กฎหมายด้วยกันทั้งสิ้น

วรรณกรรมจึงเป็นวิธีการหนึ่งและเครื่องมือหนึ่งในการทำความเข้าใจ มนุษย์เท่านั้น แต่วิธีการและเครื่องมือนี้เองมีจุดเด่นอย่างสำคัญตรงที่วรรณกรรม เป็นภาพแสดงการทำงานระหว่างมนุษย์กับความรู้สึกนึกคิดเบื้องต้นของ มนุษย์โดยตรง วรรณกรรมจึงโดดเด่นในเรื่องการใช้เป็นหลักฐานและข้อมูลในการ ทำความเข้าใจอารมณ์ความรู้สึก สำนึกความคิด ทศนคติ ความเชื่อ หรือที่อาจ เรียกรวมๆ ว่าการศึกษากฎหมายในปริมณฑลทางความคิดและความรู้สึกเป็น สิ่งที่วรรณกรรมจะช่วยในการศึกษาได้มาก ในทำนองเดียวกันปริมณฑลทาง วิชาการอื่นๆ ก็เริ่มมีความสนใจในเรื่องอารมณ์ความรู้สึกในเชิงคุณค่าของมนุษย์ มากขึ้น เช่นการศึกษาประวัติศาสตร์ความรู้สึกก็ดี การเมืองของความหวังก็ดี เป็นต้น ทั้งนี้ในวิชากฎหมายกระบวนทัศน์อย่างนิติสำนึก (legal consciousness) การศึกษาปรัชญากฎหมาย ประวัติศาสตร์ความคิดทางกฎหมาย เป็นสิ่งที่เติบโต ขึ้นมาพร้อมกับการตระหนักถึงปัญหาของการศึกษากฎหมายแบบวิชาชีพครอบงำ วิชาการและเน้นการท่องจำ

ผู้ศึกษากฎหมายกับวรรณกรรมในยุคแรกๆ อย่างไวท์ รวมถึงผู้วิจารณ์คน สำคัญอย่างพอสเนอร์ ล้วนแต่พยายามให้คุณค่ากับงานวรรณกรรมมากกว่าที่มัน ควรจะเป็นภายใต้ความรู้สึกนี้ ไวท์จึงพยายามอธิบายทุกอย่างด้วยวรรณกรรมแม้แต่ การเขียนคำพิพากษาและการใช้ภาษากฎหมายก็ตาม เช่นเดียวกัน พอสเนอร์ ก็วิจารณ์กระบวนทัศน์ว่าด้วยกฎหมายกับวรรณกรรม แต่ภายใต้คำวิจารณ์ทั้งหมด สุดท้ายเขาก็ต้องยอมรับอยู่ร่ำไปว่าการศึกษาวรรณกรรมจะมีส่วนช่วยขัดเกลาปลาย ประสาทในการเปิดรับและรู้สึกได้ถึงความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของอีกคนหนึ่ง

ให้เด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ของคนที่อยู่นอกสาย
ของนักกฎหมาย

ประเด็น คือ หากวรรณกรรมจะช่วยให้เห็นคนเป็นคนได้มากขึ้น
นักกฎหมายที่เห็นคนเป็นคนย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะ “รัก” เพื่อนมนุษย์ได้
มากกว่า และภายใต้ความรักแบบนี้เท่านั้น สันติภาพ การสำนึกผิด การขอโทษ
การให้อภัย และการระงับความขัดแย้งอย่างสันติจึงจะเกิดขึ้นได้ และนั่นเป็นเป้า
หมายของรัฐ กระบวนการยุติธรรม และกฎหมาย มิใช่หรือ?

บรรณานุกรม

Francis Fukuyama. **The Origins of Political Order**. New York: Profile Book, 2012.

Gary Carey and James L. Robert. **The Brother of Karamazov Note**. London and Nebraska: Cliff's Note, 1967..

George Ritzer, "Professionalization, Bureaucratization and Rationalization: The Views of Max Weber" **Social Force** 53:4, page 628.

James Boy White. **The Legal Imagination**. Chicago and London: the University of Chicago Press, 1973.

Jane B. Baron, "Law, Literature, and the problems of Interdisciplinarity" **The Yale Law Journal** 108:5, 1999 (March), page 1059-1085.

Max Weber, "Politics as Vocation" in **Max Weber's Complete Writing on Academic and Political Vocation**, (New York: Algora Publishing, 2008), page 155-158.

Richard A. Posner, "Law and Literature: A Relation Reargued" **Virginia Law Review**, Vol. 72:8, 1986. Page 1351-1392.

กฤษณ์เพชร โสมณวัตร, "การก่อรูปของอำนาจปัญญาชนนักกฎหมายไทย", **ชุมทางอินโดจีน** 4,7/2558 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 5-21.

กฤษณ์เพชร โสมณวัตร, "อำนาจแห่งอัตลักษณ์ตุลาการ" , **นิติสังคมศาสตร์** 7,1/2557 (มกราคม-มิถุนายน): 77-120.

กฤษณ์พชร โสมณวัตร. นิตินำนี้กต่อ ‘โทษจำคุก’ ของพลเมืองผู้คือแพ่งต่อ
กฎหมาย: ประเด็นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. วิทยานิพนธ์นิติ
ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.

กุลลาบ สายประดิษฐ์. ลูกผู้ชาย. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2530.

เกษมสันต์ วิลารวรรณ. คนตัดสินคน. กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2555.

จรัญ โฆษณานันท์. นิตินำนี้ก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “อย่างศพทารก: วิพากษ์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมใน
สังคมไทย” ใน อารุณีชีวิต: แนวคิดว่าด้วยการวิพากษ์ความรุนแรง.
กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2546.

นพพร ประชากุล. ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 2: ว่าด้วยสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2552.

นิตี เอียวศรีวงศ์. ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2555.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรม
ของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “สถาบันตุลาการ กระบวนการยุติธรรม กับประชาชน”
ใน เล่าฟัง บัณฑิตเทิดสกุล (บรรณาธิการ). แม่อมกิ: ชีวิตแห่งฝันป่า
กับมายาคติในกระบวนการยุติธรรม. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2558.
หน้า 126-129.

พรานซ์ คาฟกา, คัคตี้ บวร (แปล). แสงริบหรี่ที่ปลายอุโมงค์. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย,
2558.

พีโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี, ศ.ศุภศิลป์ (แปล). อาชญากรรมกับการลงทัณฑ์.
กรุงเทพฯ: สมิต, 2537.

พีโอโดร์ ดอสโตเยฟสกี, สดใส (แปล). **พี่น้องคารามาซอฟ**. กรุงเทพฯ: ทับบนังส์, 2545.

สมชาย ปรีชาศิลป์กุล. **การวิจัยกฎหมายทางเลือก: แนวคิดและพรมแดนความรู้**. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2558.

สมชาย ปรีชาศิลป์กุล. **นิติศาสตร์ไทยเชิงวิพากษ์**. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2549.

สุวรรณา สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). **ความเป็นธรรมเชิงวรรณศิลป์**. กรุงเทพฯ: วิชาษา, 2552.

เสนีย์ เสาวพงษ์. **ปีศาจ**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2543.

Translated Thai References

- Chaiwat Satha-anan, “Burn the Infant’s Corpse: Critical on Cultural Violence in Thai Society” in **Life as Weapon: Concept of Critical on Violence**. Bangkok: Samesky, 2003. (in Thai)
- Franz Kafka, Sak Bavon (tran.). **The Trial**. Bangkok: Kledthai, 2015. (in Thai)
- Fyodor Dostoyevsky. S. Supasin (trans.). **Crime and Punishment**. Bangkok: Samit, 1994. (in Thai)
- Fyodor Dostoyevsky. Sodsai (trans.). **Brother of Karamazov**. Bangkok: Tabnungsue, 20002. (in Thai)
- Jaran Kosananun. **Legal Philosophy**. Bangkok: Ramkamhang, 1988. (in Thai)
- Kasemsan Wilawan. **The Judge**. Bangkok: Vinyuchon, 2012. (in Thai)
- Kitpatchara Somanawat, “Power Formation of Thai Legal Intellectuals”, **chum tan indojean** 4,7/2016 (July-December): 5-21. (in Thai)
- Kitpatchara Somanawat, “Power of Thai Judge’s Identity”, **nitisankomsart** 7,1/2015 (January-June): 77-120. (in Thai)
- Kitpatchara Somanawat. **Legal Consciousness of Civil Disobedience on Imprisonment: Issues of Natural Resource Management**. Master of Law Dissertation, Chiang Mai University, 2012. (in Thai)
- Kularp Saipradit, **Manhood**. Bangkok: Dokya, 1987. (in Thai)

- Nidhi Eawsriwong. **Pen and Sail: Literature and History in Early Bangkok**. Nontaburi: Samesky, 2012. (in Thai)
- Nopporn Prachakun. **Paradox of Word and Thought 2: On Social Science and Humanity**. Bangkok: Vipasa, 2009. (in Thai)
- Pinkaew Rueang Aramsri, “Judicairy, Judicial Process and the People” in Laofang Bunditteesakul (eds.). **Mae Omki: Life of the Forrest and Myth in Judicial Process**. Bangkok: Pabpim, 2015. (in Thai)
- Prachak Kongkejati. **And then the Uprising has Emerged: Cultural Politics of Students and Intellectuals before Oct,14**. Nontaburi, Samesky, 2013. (in Thai)
- Saenee Saowapong. **Monster**. Bangkok, Sangsan, 2000. (in Thai)
- Somchai Preechasilpakul. **Alternative Legal Research: Concept and State of Knowledge**. Bangkok: Vinyuchon, 2015. (in Thai)
- Somchai Preechasilpakul. **Critical Thai Legal Studies**. Bangkok: Vinyuchon, 2006. (in Thai)
- Suwanna Satha-anan (eds.). **Literary Justice**. Bangkok: Vipasa, 2009. (in Thai)